

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-304-3-5>

НЕЛІТЕРНІ ДІАКРИТИЧНІ ЗНАКИ У ФРАНКОМОВНОМУ МАНУСКРИПТІ XVIII СТОЛІТТЯ (ГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ)

Наталія ІВАНОВА

кандидат філологічних наук, доцент

Національний університет «Одеська юридична академія»

nat-iva@ukr.net

Вступ. XVIII століття включає епоху Просвітництва (друга половина XVII століття – кінець XVIII століття), період Французької революції (1789–1799). За періодизацією системи французької орфографії, що була розроблена С. Пірон [48], XVIII століття є тим періодом, якому передували майже два сторіччя обговорення літер алфавіту та їхньої реалізації незалежними інтелектуалами і філософами та який закінчується безпосередньо перед публікацією Словника Французької Академії у 1694 році [21; 22]. Наступний період – академічний (La période de l'Académie) – розмежований двома (першим та шостим) виданнями Словника Французької Академії 1694 [21; 22] і 1835 [31; 32] років. Саме у рамках цього періоду у 1759 році, між третім (1740) [25; 26] та четвертим (1762) [27; 28] виданнями Словника Французької Академії, які передбачають суттєві орфографічні оновлення, був написаний досліджуваний текст. Вивчення графічних особливостей рукопису 1759 року визначить засоби стандартизації французького правопису того часу.

“Herbier Medical contenant vingt et une classes de plantes usuelles dont on fait le plus frequemment usage dans la pratique de la Medecine Rangées selon les vertus qui leur sont les plus generalmente reconnues” 1759 (далі – *“Herbier Medical (1759)”*) [39] є особливою багатофункціональною культурологічною системою [2, с. 75] – гербарною колекцією та медичним трактатом, що за соціальними функціями спрямовують лікування загальновідомими травами різних захворювань людини.

Актуальність нашої роботи зумовлена відсутністю досліджень, присвячених аналізу особливостей нелітерних діакритичних знаків графічної системи цієї французької рукописної пам'ятки XVIII століття, джерела багаточислової та багатовимірної інформації, що потребує ґрунтовного опрацювання та уваги в контексті розробки системного наукового підходу до опису рукописних матеріалів з метою їхнього збереження для майбутніх поколінь.

Відтак **мета** роботи полягає у визначенні специфіки функціонування нелітерних діакритичних знаків французької орфографії, їх ролі у продукуванні франкомовного рукописного наукового тексту 1759 року, який є формою вираження авторської свідомості. Зазначена мета передбачає виконання таких **завдань**: виявити у тексті манускрипту (254 сторінки) та розшифрувати графічні засоби, що складають систему нелітерних діакритичних графічних знаків французької мови; здійснити інвентаризацію досліджуваних одиниць; висвітлити своєрідність їхнього (орфо)графічного відображення у франкомовному манускрипті-гербарії XVIII століття; описати випадки використання/невикористання нелітерних діакритичних графічних знаків у тексті *“Herbier Medical (1759)”*; окреслити варіативні особливості вживання нелітерних діакритичних графічних знаків французької орфографії, що використовуються у тексті.

Об'єктом розгляду є нелітерні діакритичні знаки графічної системи французької мови як емблема сучасної орфографії (emblème de l'orthographe moderne) [47, с. 2].

Предмет вивчення становить своєрідність функціонування нелітерних діакритичних знаків у франкомовному фаховому рукописному тексті, датованому XVIII століттям.

Матеріалом дослідження слугує 151 лексична одиниця, що містить нелітерні діакритичні знаки, вилучені методом суцільної вибірки з франкомовної писемної пам'ятки XVIII століття *“Herbier Medical (1759)”* загальним обсягом 254 сторінки.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше у вітчизняній філології на матеріалі франкомовного манускрипту XVIII століття “*Herbier Medical (1759)*” системно описано та упорядковано графічні особливості функціонування нелітерних діакритичних знаків, що дасть змогу оцінити ступінь поширення та засвоєння орфографічних стандартів, розроблених та імплементованих саме у той період.

Досліджуваний рукопис, що потребує ретельного догляду та умов зберігання, знаходиться у Гербарії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Наукова бібліотека, Фонд стародруків); у вересні 2004 року за своєю давниною та самобутністю він був занесений до Державного реєстру наукових об'єктів, котрі становлять національне надбання України [1]. Проте на сьогодні лишається незвіданим, коли та у який спосіб цей манускрипт, виготовлений у вигляді книжки, віднайшов своє місце у гербарному фонді ОНУ імені І. І. Мечникова; принаймні, документальних підтверджень не було знайдено, він не був заінвентаризований та занесений до каталогу бібліотеки та гербарію.

Величезна заслуга першої каталогізації “*Herbier Medical (1759)*” належить науковому куратору Гербарію канд. біол. наук, доц. С. Г. Коваленко, яка у 1955 році під час студентської практики випадково виявила цю пам'ятку старовини у гербарному фонді університету. На той час до використання новітніх технологій оригінальний текст можна було тільки позверховно перебігати очима, тому що чорнило, яким написано текст, було дуже густим і проявлялося на іншій сторінці. Саме тому це унікальне зібрання 1759 року залишалось поза увагою спеціалістів до початку XXI століття, коли завдяки технологічним змінам сучасності, після ретельного сканування “*Herbier Medical (1759)*” було забезпечено, стимульовано та каталізовано його найдетальніше прочитання.

Станом на сьогодні “*Herbier Medical (1759)*” зацифрований і представлений у вигляді електронної версії на сайті наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова у фонді рідкісних видань та стародруків, що, без сумніву, спонукатиме до проведення нових наукових досліджень з погляду різних дисциплін, оскільки дозволяє без будь-яких ускладнень ознайомитися й вивчити текст з науковою метою.

Досліджуваний текст не був ані виданий, ані перекладений у XVIII–XXI ст. Першими до аналізованого джерела (з метою зробити його доступним для фахівців) зверталися лише одеські вчені-ботаніки зберігачі Гербарію Т. В. Васильєва, Е. Ю. Бондаренко, Г. А. Бальчева, О. С. Мурашко, В. В. Немерцалов під керівництвом ініціаторки цієї подвигницької справи С. Г. Коваленко, які зробили великий внесок у його розпізнавання [7; 8; 11]. Вони окреслили район здійснених гербарних зборів рослин (південь Франції, Середземноморське узбережжя), і зазначили найбільшу історичну цінність і унікальність цієї незрівняної пам'ятки старовини. За даними перших дослідників [7], загалом “*Herbier Medical (1759)*” нараховує 295 екземплярів спорових і насінних рослин. Значно ускладнює ідентифікацію рослин те, що не всі вони представлені гербаризованими повністю, найчастіше – окремими частинами, іноді кількома листками.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на загальнонаціональне значення унікальної пам'ятки, розглядаючи цей рукопис як історичне свідоцтво, своєрідний літопис ботанічної науки, літературну пам'ятку та мовний документ, ми започаткували дослідження лінгвістичних особливостей “*Herbier Medical (1759)*”. Авторський стиль викладу, класифікація та назви рослин, їхні зображення, почерк, навіть кожна ремарка та виправлення – все це існує, інформує, благовістить, вікує майже три століття, дає підстави аналізувати і інтерпретувати.

Першим етапом декодування досліджуваного писемного джерела було його втілення сучасною французькою мовою, а саме, за думкою дослідників манускриптів XV століття Мішеля Гуайєна та Франсуази Гішар-Тессон, переклад до перекладу “*traduction de traduction*”, трансмісія рукописного тексту (“*transmission du texte*”) до сучасності [38, с. 174]. Детальні скрупульозні графічні відтворення рукописного тексту дозволили його

трансмісувати з максимальним наближенням до особливостей оригіналу, транспонуючи написані писемністю XVIII століття літери сучасними. Трансмісований текст надав підстави для подальших досліджень.

Далі нами було проаналізовано загальні каліграфічні особливості літер рукопису [40] та з'ясовано основні механізми декодування гемінантів у манускрипті [4], описано своєрідність перекладу українською досліджуваного джерела [5], зосереджено увагу (у співавторстві з О. А. Тарасовою) на особливостях перекладу цього рукопису з урахуванням понять когезія, когерентність та тематична прогресія [6], проведено дослідження (у співавторстві з Т. В. Пахалковою-Соїч та О. Я. Присяжнюк) [41] структури даного франкомовного наукового тексту XVIII ст., що дозволило, розглянувши основні логіко-сміслові перманентні та волатильні компоненти "*Herbier Medical (1759)*", описати його структурно-композиційну модель за онтологічними та функціональними ознаками. Останнє наше дослідження надало вичерпну картину використання у досліджуваному манускрипті одного з найуживаніших нелітерних знаків французької орфографії на рівні пунктуації слова (апостроф) [3].

"*Herbier Medical (1759)*" являє собою монохромний манускрипт, виконаний на папері 39 × 25, загальним обсягом 254 сторінки, де сторінки суцільного розділеного на слова тексту (загальною кількістю 31) чергуються з гербарними аркушами (загальною кількістю 223). Обидві частини досліджуваного тексту написані однією рукою, почерком із достатньо високим ступенем каліграфічності. Рукопис відрізняється гарною схоронністю й чудовим акуратним оформленням. Картон обкладинки є виконаним в поліхромному рішенні: сірі кольори поєднуються з багатьма світлими та темними відтінками коричневого. Прикметною рисою манускрипту є те, що на титульній сторінці міститься його назва, однак ім'я автора відсутнє. Сподіваємось, що майбутні дослідження дозволять вирішити питання авторства. В оригіналі "*Herbier Medical (1759)*" існує авторська пагінація за допомогою арабських цифр лише до десятої сторінки; з метою оптимізувати та полегшити подальшу роботу з цією рукописною пам'яткою, у бібліографічних посиланнях ми зазначаємо сторінки за електронною версією.

Ретельно виконаний заголовок, що є ключовим компонентом чітко впорядкованої структури "*Herbier Medical (1759)*", відображає у концентрованому вигляді як головну ідею, так і подальший розвиток твору та підкреслює складність природи твору, вказуючи на жанрово-стильову особливість досліджуваної праці.

Основний текст складається з двох частин: вступної та головної. Вступна частина, яка передує опису лікувальних властивостей рослин, містить 9 сторінок. Кількість рядків, що розміщено на сторінці, не є константною (від 8 до 27). Привертає увагу оформлення гербарних аркушів: засушені рослини розміщено ретельно, обережно підклеєно паперовими смужками; безпосередньо біля загербаризованої рослини автором вказано її назву французькою та в деяких випадках латинською мовами; проте не прикріплено традиційну гербарну етикетку з інформацією про рід, вид, місцезнаходження, місце зростання, дату збору, прізвище та ім'я колектора. Відчувається нестача переліків лікарських рослин (загального та/або за розділами) та післямови. Малюнки взагалі не існують. На полях і краях сторінок не містяться нашарування вторинного тексту: жодних коментувань основного тексту, написів, позначень, маркувальних знаків, ремарок, дописок, позначок, печаток, штемпелів тощо, які допомогли би вирішити питання авторства однієї з найцінніших та найдавніших університетських гербарних колекцій. На сьогодні загадка так і залишається втаємниченою. Здійснений опис дозволив нам зробити припущення, що текст "*Herbier Medical (1759)*" не є завершеним та/або повним.

Зокрема, пропонований нами до розгляду текст рукописного медико-ботанічного гербарію XVIII століття є настільки цікавим історії графічної лінгвістики французької мови, що потребує аналізу багатьох графічних особливостей "*Herbier Medical (1759)*" з огляду на історичну перспективу. Теоретичні та/або практичні аспекти проблеми нелітерних

графічних знаків у виданих у типографії та рукописних франкомовних текстах висвітлювалися у роботах Г. Г. Крючкова, Л. Л. Макарук, Л. В. Сидельникової, О. В. Станіслав, О. І. Чередниченко, Н. Андрийо-Ре, С. Баддлей, А. Бароні, Б. Бодіньє, А. Боннара, Ф. Гішар-Тессон, М. Гуайена, Ф. Делоффра, К. Додан, І. Казаль, Н. Каташ, Р. Латюйера, А. Лорансо, П. Мейера, М.-А. Паво, Г. Парусса, Ж.-К. Пелла, Ч. Піньятеллі, С. Пірон, М. Саккена, Ж.-П. Сегена, Д. Сікотт, Р. Трашлера, М. Турньє, К. Швейцер та інших.

Нелітерними діакритичними графічними знаками французької орфографії, тобто такими, що беруть участь в оформленні букви та змінюють її звучання, вважаються акут (*accent aigu*), гравіс (*accent grave*), циркумфлекс (*accent circonflexe*), седій (*cedille*), трема (*tréma*) [12, с. 36]. Основна функція цих нелітерних діакритичних графічних знаків французької орфографії фонологічна [12, с. 36].

За структурою акут, гравіс, седій можна вважати однокомпонентними знаками, трема та циркумфлекс – двокомпонентними. Акут і гравіс відтворюються як різнонаправлені похилі лінії, седій можна зобразити за допомогою вигнутого штриха (із заокругленням). Трема образується з двох однакових крапок, розташованих горизонтально над літерою з верхнього краю рядка; циркумфлекс об'єднує акут та гравіс. Усі досліджувані одиниці не займають рядок повністю. За місцем розташування, акут, гравіс, циркумфлекс, трема є надрядковими знаками або, за термінологією Г. Г. Крючкова, супраграфемами; седій є єдиним підрядковим знаком, або, за термінологією Г. Г. Крючкова, субграфемою [10, с. 12].

Перші accents з'явилися в XVI столітті, однак їх використання стало стандартизованим лише в кінці XVIII століття [47, с. 2], оскільки, у першій третині XVI століття, за думкою С. Баддлей, остаточних умов використання діакритичних знаків ще не було досягнуто [13, с. 25]. Розвиток трьох accents дає змогу зняти діакритичні літери (*tête, côte, pâte; détruire, étendre; après, succès*) [47, с. 8].

Акценти у французькій мові є складним явищем, фізичні параметри якого (висота, тривалість, інтенсивність) часом важко відокремити, зрозуміти, спостерігати й описати. Особливо стосується того періоду, коли граматикам (та авторам) доводилося покладатися виключно на своє чуттєве сприйняття, а не на інструменти експериментальної фонетики, що з'явилися на початку XX століття [55].

Як відомо, у 1529 році друкар-книготорговець Жоффрау Торі (Geoffroy Tory), різнобічно обдарована людина, висловлюючи бажання упорядкувати французьку мову, пропонує деякі покращення її правопису. Деякі з цих пропозицій натхнені вже зробленими інноваціями. Жоффрау Торі ввів седій (*cedille*) у 1531 році, апостроф у 1533 році (вже використовувався в оригінальній орфографічній системі Жака Дюбуа д'Ам'єна, прозв. Сільвіус (Jacques Dubois d'Amiens, dit Sylvius) ще в 1531 р.) та акут (*accent aigu*) на кінцевому -é (епізодично використовувався Робертом Естьєном (Robert Estienne) з 1530 року). У 1530 році англієць Джон Палсгрейв (John Palsgrave) опублікував об'ємну працю "*L'ESCLARISSEMENT DE LA LANGUE FRANÇOYSE*", яку називають першою функціональною граматику французької мови. Автор часто згадує про складну орфографію французької мови, особливо з точки зору фоно-графічного зв'язку. Палсгрейв використовує *accent aigu* з метою розрізняти омографи (не омофони) типу *aveugle/aveuglé*, що не дозволяв звичайний правопис того часу. Використання *accent aigu* на *é* з розрізнявальною функцією було успішним. З іншого боку, він також іноді використовує трема (*tréma*), однак використання його буде внедрено пізніше. У 1531 року була надрукована перша у Франції граMATика французької мови "*In linguam gallicam Isagoge*" («Вступ до французької мови»), автор якої Жак Дюбуа д'Ам'єн, прозв. Сільвіус (Jacques Dubois d'Amiens, dit Sylvius). Праця Сільвіуса сприяла введенню у застосування певної кількості діакритиків і допоміжних знаків, деякі з яких залишилися: апостроф (у його сучасній функції), *accent aigu* для позначення закритої вимови, *tréma*, що позначає паузу або проміжок, *i*, певним чином, седій (хоча «гачок»

у цьому випадку розміщений над с). Інші, наприклад, accent grave для німого е, мали тимчасовий успіх [13, с. 25–27].

Перш ніж надати опис нелітерних діакритичних графічних знаків у “*Herbier Medical (1759)*”, ми маємо зупинитися на загальному аналізі словникових статей із заголовним словом ACCENT, що наводить найавторитетніше видання XVIII століття Словник Французької Академії (Dictionnaire de l’Académie française).

У першому виданні Словника Французької Академії (1694) ACCENT пояснюється як зміна голосу та манера вимовляти (у т. ч. поетично). Іноді це слово сприймають як певний тон, який позначає намір людини і надає його словам значення, відмінне від того, яке вони мають природно. Крім того, ACCENT також означає невеликий знак, який ставиться на склад, щоб позначити іншу вимову або різну природу слова. У поясненні наведено (із графічним зображенням) три знака: *accent aigu* (´), *accent grave* (`), *accent circonflexe* (^). *Accent aigu* ставлять на закриті *é*, наприклад, у словах *beauté, donné*. Розміщують *accent grave* над прислівником місця *là*, щоб відрізнити його від займенника жіночого роду *la*. *Accent circonflexe* ставиться на слова, з яких вилучено літеру, наприклад, як у слові *âge*, яке раніше писалося *aage* [21, с. 6].

У другому виданні Словника Французької Академії (1718) до цього пояснення додається, що *accent aigu* ставиться на *é*, щоб позначити, що це не е німий, а *é* закритий, і що його потрібно вимовляти, як у словах *santé, charité* [23, с. 11].

Третє видання Словника Французької Академії (1740) не містить ніяких змін [25, с. 11], але у наступному виданні (1762) [27, с. 12] додатково наголошено, що *Accent grave* ставиться на *è*, щоб підкреслити його відкритість (наприклад, *procès, succès*), та *Accent circonflexe* ставиться на довгі склади, як у словах *âge, tête, gîte, côte, flûte*.

У п'ятому виданні Словника Французької Академії (1798) доповнюється приклад вживання *accent grave*, що має бути присутнім на прислівнику *où*, щоб відрізнити його від сполучника *ou* [29, с. 11].

Більш детальніший опис діакритичних знаків буде здійснений у шостому виданні Словника Французької Академії (1835), де додається також один приклад використання *accent grave* з прийменником *à*, з метою відрізнити його від індикативу третьої особи однини теперішнього часу дієслова *avoir*, та більш конкретизується використання *accent circonflexe*: по-перше, з довгими голосними, де це вказує на видалення голосної (*Âge – Aage, rôle – roole*), або вказівкою на супресію s: *Tête (Teste), gîte (giste), côte (coste), flûte (fluste)* [31, с. 15].

Видання Словника Французької Академії 1878 та 1935 рр. віддзеркалюють попередню дефініцію [33, с. 14; 35, с. 10]. Значно симпліфіковано пояснення ACCENT в останньому актуальному виданні Словника Французької Академії: граматично це є графічний знак, який ставиться на голосну, щоб вказати її значення або відрізнити слово від його омонімів. *L’accent aigu, l’accent grave, l’accent circonflexe*. Саме завдяки *l’accent grave* відрізняють “à, là, où” від дієслівної форми “a”, від артикля “la” і від сполучника “ou” [37].

Але розстановка акцентів далеко не однакова. Бернар Бодін'є (Bernard Bodinier), спостерігає, що, описуючи повсякденне сільське життя у Верхній Нормандії з 1730 р. по 1761 р., виноградар Франсуа Жак Марє (François Jacques Maret) у рукописній «Книзі доходів і видатків» (“*LE LIVRE DE RECETTES ET DÉPENSES*”) найчастіше випускає з уваги діакритичні знаки (*les accents*), окрім тих, що розташовуються на кінці слів. Але, за висновками Бернара Бодін'є, це не представляє особливої проблеми для розуміння [16].

Наразі перейдемо, власне, до розгляду функціональних особливостей кожного нелітерного діакритичного знака послідовно окремо. Варто зауважити, що у “*Herbier Medical (1759)*” всі діакритичні знаки мають варіанти в написанні, тому для більш детального простеження розвитку орфографічної системи французької мови слід, звернувши увагу на графічні варіації використання діакритиків у рукопису, витлумачити ці варіації та впорядкувати.

Почнемо з аналізу акуту як найчастотнішого у досліджуваному тексті: 126 фіксацій, у т. ч. у складі назв рослин 27 фіксацій. Наведений факт, здається, свідчить про те, що на той час акут був більш поширений, ніж інші діакритики.

Акут (*accent aigu*) є надрядковимнелітерним знаком французької орфографії, що супроводжує лише одну літеру *e*. Вказаний знак позначає закриту вимову цього звука: *é* – [e]. Як вже було зазначено, акут був вперше введений друкарем Р. Етьєном (R. Estienne) у 1530 році з метою відрізнити вимовне кінцеве чоловіче *e* від німого *e*; пізніше вживання акуту було перенесено за аналогією до всіх фіналів, що містять *e* чоловічого роду (-*ée*, -*ées*, -*és*) [13; 14]. Вважається, що до середини XVIII століття сформувалась основна фонетична функція акута [12, с. 41]. Однак Вольтер навіть не вживає систематично *accent aigu*. Дотримуючись у цьому колишнього написання, успадкованого з латинських рукописів, Вольтер залишає *accent aigu* для останнього складу, тому він напише *accoutumé*, але *repetition* [20, с. 45].

У першому виданні Словника Французької Академії (1694) словникова стаття **AIGU, UË**, поряд з іншими, наводить значення сполучення *accent aigu* як граматичного терміна: це невеликий знак, який ставиться на складі, щоб показати, що він повинен бути вимовлений підвищеним тоном [21, с. 20]. У другому виданні (1718) ця дефініція доповнюється описом зовнішнього вигляду (*йде справа наліво*) та уточненням місця (*ставиться на голосний*) [23, с. 39]. Це пояснення зберігається у наступному виданні 1740 року [25, с. 38]. У четвертому виданні (1762) детальніше вказується локалізація *accent aigu* (ставиться на закриті *é*) [27, с. 42]. Пізніше (у виданні 1798 року) вже не вказується, що цю голосну слід вимовляти підвищеним тоном, але наводиться приклад вимови *Régénéré* [29, с. 35]. З часом (у виданні 1835 року) частина словникової статті **AIGU, UË** супроводжується зображенням *accent aigu* (') та ремаркою (іноді говорять *Un é aigu*) [31, с. 44]. У сьомому виданні 1878 року ця складова словникової статті фігурує незмінною [33, с. 42], але у виданні 1935 року це пояснення до граматичного терміна відсутнє (з приміткою *звернутися до статті accent*) [35, с. 33]. До словникової статті **AIGU, UË** актуального видання знов включений граматичний коментар, але найпростіший; він вказує на зовнішній вигляд (*спадаючий справа наліво*) та на закритість *é* [37].

На перший погляд, відтворити акут над літерою як косий штрих або нахилену під кутом 45° вправо риску над літерою *e* є найпростішим. Проте у процесі дослідження було з'ясовано, що у "**Herbier Medical (1759)**" вказаний знак є багатоваріантним за зображенням та розташуванням. Наведені нижче приклади ілюструють, що ані позиція ані форма акуту не є стабільними: можливі його індивідуальні варіації за локалізацією та за зображенням. У рукописному "**Herbier Medical (1759)**" іноді акут виглядає як кома, іноді як штрих, іноді як невелика хвиляста лінія.

Наведені нижче приклади ілюструють, що можлива досить істотна та ґрунтовна неясність (або плутанина) у процесі ідентифікації тексту: іноді інший нелітерний знак (напр., у наведених нижче перших двох зображеннях – апостроф (*рис. 1* [39, с. 92]; *рис. 2* [39, с. 8]), у третьому (*рис. 3* [39, с. 114]) – кома у верхньому рядку) можна помилково визнати акутом. Зазначимо графічне зображення фітоніму *L'ASTER A FEUILLES ETROITES*, де, на перший погляд, у закінченні прикметника множини чоловічого роду дешифрується акут (*рис. 4* [39, с. 83]), який є майже горизонтальним, тобто замалим не має нахилу. Але ретельне порівняння з існуючими у тексті іншими графічними зображеннями літерних комплексів з акутом та без нього (-*TÉ* та -*TE*) дозволило припустити, що горизонтальна лінія відноситься до літери *t*, оскільки, зазвичай, акут ставиться над цією лінією або перетинає її.

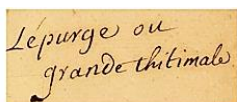

Рис. 1.

Рис. 2.

Рис. 3.

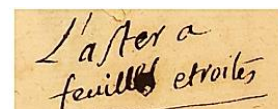

Рис. 4.

Щодо позиційних закономірностей, то досліджувана одиниця у тексті “*Herbier Medical (1759)*” вживається як в абсолютному кінці слова та на його початку, так і у кінці слова перед невимовним голосним та/або приголосним.

Констатується унікальне використання у досліджуваному тексті акута з літерою *É* в ініціальній позиції на початку слова *ÉTAT* (рис. 5 [39, с. 7]):

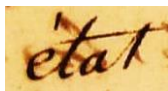

Рис. 5.

Акут є одним з двох надрядкових нелітерних знаків, зображеним автором на титульній сторінці у заголовку зверху, позиційно наближаючись до невимовної голосної *RANGÉES* (рис. 6 [39, с. 4]):

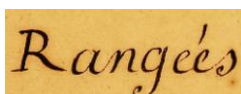

Рис. 6.

Маємо підкреслити, що акут постійно додається в абсолютному фіналі над *e* в іменниках жіночого роду, що закінчуються на *-té*. Однак у цьому випадку перманентна горизонталь різноманітної довжини як компонент літери *t* йде праворуч, іноді ліворуч, іноді над кількома буквами. Акут, значно менший за довжиною горизонталі, ставиться над цією лінією або перетинає її. В останньому випадку за допомогою цих двох перекреслених ліній утворюється хрест, що демонструє власне авторську орнаментальну манеру фіксації слів.

Наведемо приклади:

PROPRIÉTÉ (рис. 7 [39, с. 107]; рис. 8 [39, с. 68]; рис. 9 [39, с. 126]; рис. 10 [39, с. 74]; рис. 11 [39, с. 80]; рис. 12 [39, с. 82]; рис. 13 [39, с. 97]):

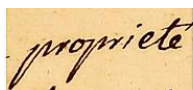

Рис. 7.

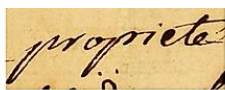

Рис. 8.

Рис. 9.

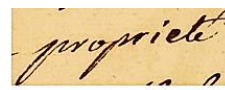

Рис. 10.

Рис. 11.

Рис. 12.

Рис. 13.

FACULTÉ (рис. 14 [39, с. 134]; рис. 15 [39, с. 7]); *SEROSITÉ* (рис. 16 [39, с. 9]; рис. 17 [39, с. 120]):

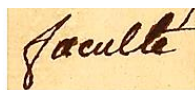

Рис. 14.

Рис. 15.

Рис. 16.

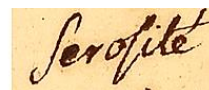

Рис. 17.

VELOUTÉ (рис. 18 [39, с. 89]); *QUANTITÉ* (рис. 19 [39, с. 120]); *FLUIDITÉ* (рис. 20 [39, с. 126]); *EFFICACITÉ* (рис. 21 [39, с. 82]):

Рис. 18.

Рис. 19.

Рис. 20.

Рис. 21.

Існують випадки, коли перманентна горизонталь літери **t** не перетинає акут у фінальному **é**. До цієї групи належать іменники *THÉ* (рис. 22 [39, с. 23]), *LETÉ* (рис. 23 [39, с. 29]):

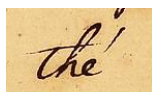

Рис. 22.

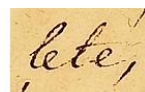

Рис. 23.

Проаналізовані нижче приклади надали можливість виділити численні випадки реалізації графомаркованої функції акутом у *participe passé* множини та однини чоловічого та жіночого роду (у формах аналітичного пасиву з дієсловом *être*, формах минулого завершеного часу / *Passé Composé*, давноминулого часу / *Plus-que-parfait* тощо) та прикметниках множини та однини чоловічого та жіночого роду.

Проілюструємо окреслені позиції прикладами з текстової частини “*Herbier Medical (1759)*”.

Почнемо з розгляду прикметникових та дієприкметникових форм однини чоловічого роду, де акут є майже ідентичним за формою та місцем розташування (14 ілюстрацій):

AFFECTÉ (рис. 24 [39, с. 5]; рис. 25 [39, с. 97]; рис. 26 [39, с. 5]):

Рис. 24.

Рис. 25.

Рис. 26.

DEPURÉ (рис. 27 [39, с. 7]) та *EPURÉ* однини чоловічого роду (рис. 28 [39, с. 19]; рис. 29 [39, с. 9]; рис. 30 [39, с. 74]):

Рис. 27.

Рис. 28.

Рис. 29.

Рис. 30.

OBLIGÉ (рис. 31 [39, с. 126]), *MARQUÉ* (рис. 32 [39, с. 8]), *DEPRAVÉ* (рис. 33 [39, с. 107]), *FORMÉ* (рис. 34 [39, с. 107]), *PREPARÉ* (рис. 35 [39, с. 89]), *OTÉ* (рис. 36 [39, с. 50]; рис. 37 [39, с. 107]):

Рис. 31.

Рис. 32.

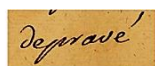

Рис. 33.

Рис. 34.

Рис. 35.

Рис. 36.

Рис. 37.

Звернемо увагу на прикметникові та дієприкметникові форми множини чоловічого роду, що мають акут, розташований над **E** або між двома фінальними літерами (**ÉS**), вертикально або під нахилом, у вигляді коми або штриха: *APPROPRIÉS* (рис. 38 [39, с. 50]); *CANTONNÉS* (рис. 39 [39, с. 50]); *DELAYÉS* (рис. 40 [39, с. 82]); *DIVISÉS* (рис. 41 [39, с. 8]); *TIRÉS* (рис. 42 [39, с. 6]); *MELÉS* (двічі) (рис. 43 [39, с. 134]; рис. 44 [39, с. 134]):

Рис. 38.

Рис. 39.

Рис. 40.

Рис. 41.

Рис. 42.

Рис. 43.

Рис. 44.

Спостерігаємо, що у прикметникових та дієприкметникових формах однини жіночого роду акут розташований у кінці слів або над першим **E**, або над другим, або між ними, у вигляді штриха з нахилом (6 ілюстрацій): *SERRÉE* (рис. 45 [39, с. 6]); *SERREÉ* (рис. 46

[39, с. 6)]; *EVASEÉ* (рис. 47 [39, с. 7]); *EVAPOREÉ* (рис. 48 [39, с. 6]); *VELOUTEÉ* (рис. 49 [39, с. 89]); *OBSTRUEÉ* (рис. 50 [39, с. 107]):

Рис. 45.

Рис. 46.

Рис. 47.

Рис. 48.

Рис. 49.

Рис. 50.

Проведений аналіз свідчить, що у прикметникових та дієприкметникових формах множини жіночого роду акут розташований у кінці слів або над другим *E* (*-EÉS*), або між двома *E* (*-E'ES*), у вигляді коми або штриха з нахилом. Випадків зображення акуту над першим *E* (*-ÉES*) не виявлено: *TIRAILLÉES* (рис. 51 [39, с. 74]); *EMPLOYÉES* (рис. 52 [39, с. 9]); *SUPPRIMEÉS* (рис. 53 [39, с. 97]); *RELACHEÉS* (рис. 54 [39, с. 8]); *TRAMPEÉS* (рис. 55 [39, с. 36]):

Рис. 51.

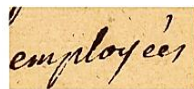

Рис. 52.

Рис. 53.

Рис. 54.

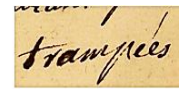

Рис. 55.

У тричі зафіксованому слові *ARRETÉES* у множині жіночого роду (рис. 56 [39, с. 126]; рис. 57 [39, с. 134]; рис. 58 [39, с. 134]) спостерігається варіативне зображення асцент аїгу: акут, значно менший за довжиною горизонтальної лінії, що є компонентом літери *t* та йде над кількома буквами праворуч та ліворуч, розташовується у вигляді штриха з нахилом над цією лінією та у двох випадках перетинає її; якщо акут не досягає горизонталі, він схожий з гачком:

Рис. 56.

Рис. 57.

Рис. 58.

Аналогічну позиційну нечіткість акуту між двома кінцевими голосними *E* має прикметник множини жіночого роду у складі фітоніма *LE POLIGALA À FLEURS POURPRÉES* (рис. 59 [39, с. 125]):

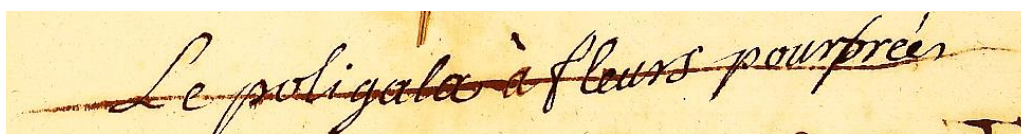

Рис. 59.

Маємо підкреслити, що саме у прикметникових та дієприкметникових формах однини та множини жіночого роду спостерігається у межах слова безвідривне написання подвійних букв *ee*, які можна вважати гемінованими, що супроводжуються акутом над першою або другою літерою.

З'ясовано, що, на відміну від інших гемінантів цього тексту (**bb**, **cc**, **ff**, **ll**, **mm**, **nn**, **pp**, **rr**, **ss**, **tt**), які розташовані у медіальній позиції та характеризуються варіативністю, що вважається характерною рисою того періоду [4], геміновані літери *ee* з акутом майже не мають варіативні форми та розташовуються у (майже) фінальній позиції.

Помічаємо, що значний інтерес викликають слова, які фігурують у тексті неодноразово та у багатьох граматичних формах, що дозволяє наочніше визначити усі можливі графічні зображення акуту.

Так, дієприкметник *APPLIQUÉ(E)S* фіксується у множині чоловічого роду (рис. 60 [39, с. 7]; рис. 61 [39, с. 9]) та жіночого роду (рис. 62 [39, с. 142]; рис. 63 [39, с. 126]).

У формах чоловічого роду акут розташований над *E* (-*ÉS*), у формах жіночого роду він знаходиться над другим *E* (-*EÉS*); у трьох випадках з чотирьох він має вигляд коми:

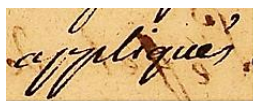

Рис. 60.

Рис. 61.

Рис. 62.

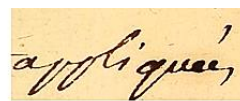

Рис. 63.

Дієприкметник *NOMMÉE(S)*, виявлений у тексті в однині (рис. 64 [39, с. 82]; рис. 65 [39, с. 9]; рис. 66 [39, с. 36]) та множині (рис. 67 [39, с. 23]; рис. 68 [39, с. 62]; рис. 69 [39, с. 29]) жіночого роду, супроводжується позиційно незакріпленим між двома *EE* акутом, що виглядає як майже вертикальний штрих, штрих з нахилом та вигнутий штрих:

Рис. 64.

Рис. 65.

Рис. 66.

Рис. 67.

Рис. 68.

Рис. 69.

Аналогічні граматичні категорії притаманні дієприкметнику *DISTILLÉE(S)*: одина (рис. 70 [39, с. 7]; рис. 71 [39, с. 36]; рис. 72 [39, с. 107]; рис. 73 [39, с. 148]) та множина (рис. 74 [39, с. 44]; рис. 75 [39, с. 120]) жіночого роду. Вказані дієприкметникові форми мають позиційно незакріплений між двома *EE* акут, оформлений графічно як штрих з нахилом або кома:

Рис. 70.

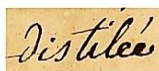

Рис. 71.

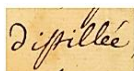

Рис. 72.

Рис. 73.

Рис. 74.

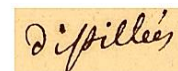

Рис. 75.

Форми однини (рис. 76 [39, с. 148]) та множини (рис. 77 [39, с. 56]; рис. 78 [39, с. 97]; рис. 79 [39, с. 126]) жіночого роду зафіксовано від дієприкметника *APPELLÉE(S)*, акут якого позиційно закріплюється або над другим *EÉ*, або між двома *EE* та виглядає як штрих з нахилом різної довжини:

Рис. 76.

Рис. 77.

Рис. 78.

Рис. 79.

Дієприкметник *ENGORGÉE(E)(S)* в однині жіночого роду (рис. 80 [39, с. 80]) та у множині (рис. 81 [39, с. 23]) чоловічого роду. В першому випадку акут, виглядаючи як майже вертикальний штрих, позиційно закріплюється над другим *E* (-*EÉ*), в другому – акут, виглядаючи як кома, розташований між двома фінальними літерами (-*ÉS*):

Рис. 80.

Рис. 81.

Таким чином, іноді акут виглядає як кома, іноді як штрих, іноді як невелика хвиляста лінія. Щодо позиції акуту у словах з гемінованими *ee*, то вона характеризується нечіткістю, оскільки у більшості випадків цей орфографічний знак розташований між двома кінцевими голосними або над другою *e*.

Акут виявлений у гемінованих літерах *ee* в іменниках жіночого роду, що закінчуються на *-ée*: *SAIGNEÉ* (рис. 82 [39, с. 148]; рис. 83 [39, с. 82]; рис. 84 [39, с. 107]); *PINCEÉ* (рис. 85 [39, с. 6]); *PORTEÉ* (рис. 86 [39, с. 126]); *VERRÉE* (рис. 87 [39, с. 114]); *VERREÉS* (рис. 88 [39, с. 36]). Як і у прикметникових та дієприкметникових формах однини жіночого роду, зазначено, що акут у вигляді штриха з нахилом закріплений у кінці слів у трьох позиціях: або над першим (*-ÉE*), або над другим (*-EÉ*), або між ними:

Рис. 82.

Рис. 83.

Рис. 84.

Рис. 85.

Рис. 86.

Рис. 87.

Рис. 88.

Зазначимо конструкцію *PAR VERRÉE(S)*, яка двічі зустрічається в аналізованому тексті (рис. 87 [39, с. 114]; рис. 88 [39, с. 36]). У всіх виданнях Словника Французької Академії семантизація цього слова супроводжуються ремаркою маловживане [22, с. 632; 24, с. 773; 26, с. 850; 28, с. 925; 30, с. 730; 32, с. 925; 34, с. 930; 36, с. 718]. На цифровому порталі восьмого видання Словника Французької Академії (1935) існує зовнішнє гіперпосилання на Панфранкомовну лексикографічну базу даних (Base de données lexicographiques panfrancophone) [15], де вказується, що це є вираз Романської Швейцарії, тобто передає територіальні особливості французької мови Швейцарії. Не можна залишити без уваги цей факт, що дозволяє припустити ймовірне походження та/або національність невідомого автора рукопису. Отже, рукопис містить лінгвістичне свідчення доволішинього регіону із зазначенням франко-швейцарських лексичних рис, що допомагає уявити соціолінгвістичний статус автора досліджуваного тексту.

Було встановлено, що у фітонімах з фінальними *EE* акут може бути розташованим над першим *E* (*-ÉE*), над другим (*-EÉ*), займати медіальну, скоріше нечітку, позицію між двома кінцевими голосними або бути взагалі відсутнім (*-EE*). У складі назв рослин акут виглядає як штрих з нахилом (за єдиним винятком, коли штрих є майже вертикальним).

Так, фітоніми *L'ALCÉE* (рис. 89 [39, с. 128]) та *LE PERSICAIRE MACULÉE* (рис. 90 [39, с. 145]) мають акут над першим *ÉE*:

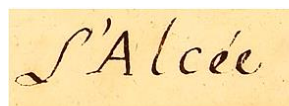

Рис. 89.

Рис. 90.

Нечітку позицію акуту між двома кінцевими голосними *E* зафіксовано у п'яти випадках: *LA RENOUEÉ OU CENTIPODE* (рис. 91 [39, с. 20]), *LA JACOBÉE* (рис. 92 [39, с. 143]), *LA COULVREÉ* (рис. 93 [39, с. 90]), *LA CIRCEÉ OU HERBE ST ETIENNE* (рис. 94 [39, с. 116]), *LA CIRCEÉ OU HERBE ST ETIENNE* (рис. 95 [39, с. 137]):

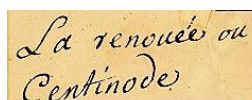

Рис. 91.

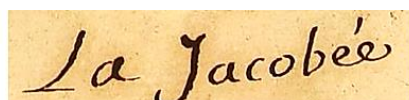

Рис. 92.

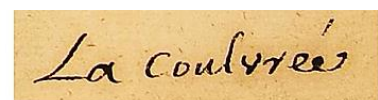

Рис. 93.

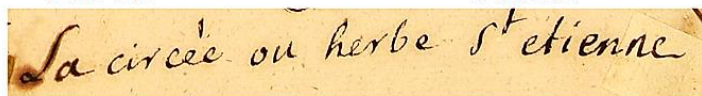

Рис. 94.

Рис. 95.

У п'яти назвах рослин *LA PETITE CENTAURÉE* (рис. 96 [39, с. 63]), *LA PENSÉE* (рис. 97 [39, с. 129]), *LA JACÉE NOIRE* (рис. 98 [39, с. 22]), *LA JACÉE DES PRÉS* (рис. 99 [39, с. 18]), *LEUCOÏUM LA GIROFLÉE JAUNE* (рис. 100 [39, с. 112]) акут розташований над другим *ÉE*:

Рис. 96.

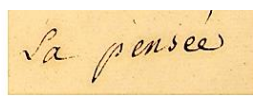

Рис. 97.

Рис. 98.

Рис. 99.

Рис. 100.

Нами зафіксована виняткова відсутність акуту у гемінанті *ee* у фітонімі *POIRÉE* (рис. 101 [39, с. 128]):

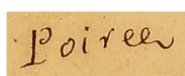

Рис. 101.

Проведений аналіз надав можливість виділити такі випадки вживання акуту в іменниках на *-cés*: *SUCCÉS* (рис. 102 [39, с. 9]; рис. 103 [39, с. 44]; рис. 104 [39, с. 148]), *ACCÉS* (рис. 105 [39, с. 62]; рис. 106 [39, с. 62]), *ABSCÉS* (рис. 107 [39, с. 126]). Зазначено, що акут розташований у фіналях згаданих слів або над *ÉS*, або між цими фінальними літерами, у вигляді або коми або вертикального штриха або штриха з нахилом. Як виняток, акут зображений маленьким штрихом, що наближається за розміром до крапки:

Рис. 102.

Рис. 103.

Рис. 104.

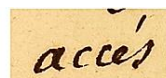

Рис. 105.

Рис. 106.

Рис. 107.

Іменник *SUCCÉS* має у тексті безакутний варіант (Пор.: рис. 108 [39, с. 9] та рис. 109 [39, с. 120]):

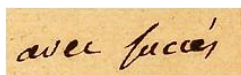

Рис. 108.

Рис. 109.

Як відомо, у сучасній романістиці гравіс вживається, з оглядом на позиційні закономірності, над літерою *e* у кінці слова перед німим приголосним *s*: в похідних від кореня *-cès*: *abcès*, *accès*, *décès*, *excès*, *procès*, *succès*; в похідних від *-près*: *près*, *après*, *auprès*, *exprès*; у чотирьох словах на *-grès*: *grès*, *agrès*, *progrès*, *congrès*; а також у лексичних одиницях: *très*, *dès*, *cyprès*, *profès* [21, с. 58]. За висновками Ж.-К. Пелла та Н. Андріє-Рейкс *e*, що передує *s*, спочатку отримало акут (*après*, *dès*, *excès*, *procès*, *succès*), потім, з кінця XVII століття, гравіс (*après*, *dès*, *excès*, *procès*, *succès*) [47, с. 10]. Перші два видання (1694, 1718) Словника Французької Академії фіксують *SUCCEZ* [22, с. 510; 24, с. 636], *ACCÉS* [21, с. 6–7; 23, с. 11] та *ABSCÉS* [21, с. 5; 22, с. 8]. Це буде змінено на гравісні форми у третьому виданні (1740) (*ABCÈS* [23, с. 4]; *ACCÈS* [23, с. 11–12]; *SUCCÈS* [26, с. 709]) та наступних. Проте у досліджуваному тексті саме ці слова вживаються з акутом, тобто у середині XVIII століття автор зберігає акут для позначення відкритого *e* (рис. 110 [39, с. 7]; рис. 111 [39, с. 8]; рис. 112 [39, с. 7]; рис. 113 [39, с. 134]; рис. 114 [39, с. 97]; рис. 115 [39, с. 107]; рис. 116 [39, с. 6]). Саме акут (accent aigu) у перших двох виданнях (1694, 1718) Словника Французької Академії позначає відкритість у кінці слів: *APRÈS* [21, с. 315–316;

23, с. 80–81] та *PRÉS* [22, с. 315–316; 24, с. 351–352]. Це буде змінено вже у третьому виданні (1740), але автор тексту не використовує гравіс у цих випадках; див. також [17, с. 19]:

Puc. 110.

Puc. 111.

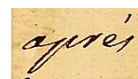
Puc. 112.

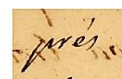
Puc. 113.

Puc. 114.

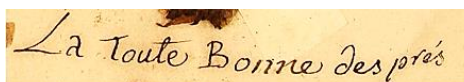
Puc. 115.

Puc. 116.

Спостерігаємо, що акут розташований у фіналях згаданих слів над *-ÉS* або між цими фінальними літерами, у вигляді або коми або вертикального штриха або штриха з нахилом.

Маємо підкреслити, що у деяких випадках спостерігається варіативне використання/невикористання цього надрядкового нелітерного знака. Наприклад, у складі назв рослин слово *PRÉS/PRES* у шести випадках пишеться з акутом, що розташований у фіналях згаданих слів над *-ÉS*, або між цими фінальними літерами та виглядає як штрих з нахилом, істотно відрізняючись за розміром (є більш менш подовгуваті): *LA TOUTE BONNE DES PRÉS* (puc. 117 [39, с. 149]), *LA JACEÉ DES PRÉS* (puc. 118 [39, с. 18]), *LA RHUE DES PRÉS* (puc. 119 [39, с. 67]), *LA VERONIQUE DES PRÉS* (puc. 120 [39, с. 27]), *PAQUERETTE DES PRÉS* (puc. 121 [39, с. 12]), *LICHNIS DES PRÉS A FLEURS PURPURINES* (puc. 122 [39, с. 42]):

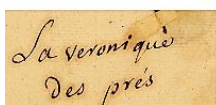
Puc. 117

Puc. 118.

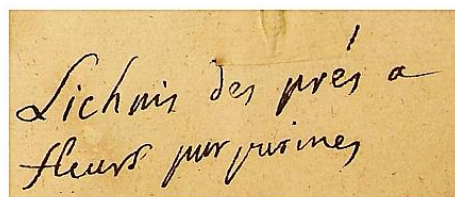
Puc. 119.

Puc. 120.

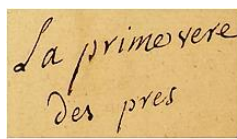

Puc. 121.

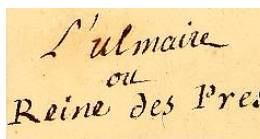

Puc. 122.

У трьох фітонімах слово *PRÉS/PRES* є безакутним: *LA PRIMEVERE DES PRES* (puc. 123 [39, с. 43]), *L'ULMAIRE OU REINE DES PRES* (puc. 124 [39, с. 124]), *LA RENONCULE DES PRES* (puc. 125 [39, с. 144]):

Puc. 123.

Puc. 124.

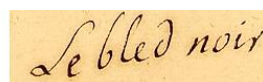

Puc. 125.

Цікаво, що у досліджуваному тексті у деяких випадках вживання лексеми з акутом та без нього є варіативним. Так, у "*Herbier Medical (1759)*" фігурують фітоніми *BLÉ DE VACHE* (puc. 126 [39, с. 138]) та *LE BLEND NOIR OU SARAZIN* (puc. 127 [39, с. 135]):

Puc. 126.

Puc. 127.

Проте у четвертому виданні 1762 року Словника Французької Академії використовується з пояснюючим описом фітонім *Blé noir, ou Blé Sarasin* [27, с. 182].

Варіативним є використання акута у слові *PRÉLE* / *PRELE*, що входить до складу фітонімів *LAPRÉLE OU QUEUE DE CHEVAL* (рис. 128 [39, с. 11]) та *PRELE A TIGE NUE* (рис. 129 [39, с. 12]):

Рис. 128.

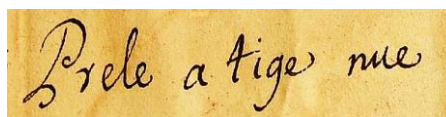

Рис. 129.

Наступна досліджувана одиниця зафіксована у тексті як без акуту *TRES* (рис. 132 [39, с. 36]), так із ним *TRÉS* (рис. 130 [39, с. 36]; рис. 131 [39, с. 74]). Обидва варіанти фігурують на одній сторінці на послідовних рядках (рис. 132 [39, с. 36]). У першому виданні (1694) Словника Французької Академії цей прислівник не супроводжується ані акутом, ані гравісом [22, с. 594], у другому виданні (1718) використаний акут (асцент aigu) [24, с. 734], у третьому виданні (1740) (і наступних) – гравіс [26, с. 809], але автор тексту жодного разу не використовує гравіс.

Рис. 130.

Рис. 131.

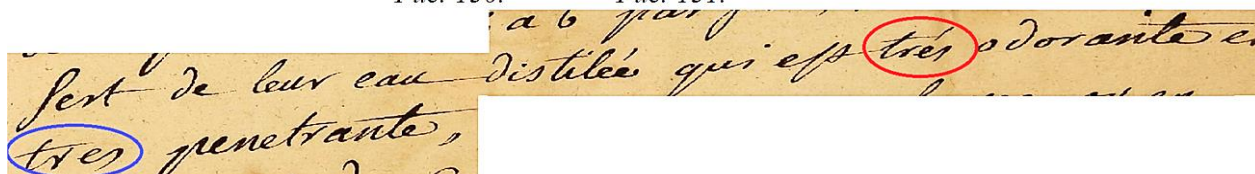

Рис. 132.

Графічна присутність знака акуту відстежується і фітонімах *LA CAMOMILLE FÉTIDE* (рис. 133 [39, с. 117]), *LE CIPRÉS* (рис. 134 [39, с. 47]), *LE PETIT CHÉNE* (рис. 135 [39, с. 64]), *LE POLIPODE CHÉNE* (рис. 136 [39, с. 58]), *LA BÊTE* (рис. 137 [39, с. 58]):

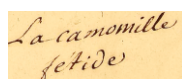

Рис. 133.

Рис. 134.

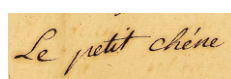

Рис. 135.

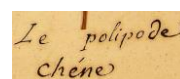

Рис. 136.

Є очевидним, що у першому прикладі вживання акуту є закономірним, проте у другому прикладі акут (асцент aigu) позначає відкритість у кінці слова *CIPRÉS*, а у останніх трьох прикладах саме акут нагадує про внутрішні німі приголосні ("consonnes muettes internes", за термінологією С. Бадделей) [13, с. 27] у словах, де невимовний S замінено циркумфлексом.

Нами зафіксований, скоріше за все як погрішність, рідкісний випадок вживання акуту у вигляді вигнутої коми над формою третьої особи однини дієслова *ON A DESSEIN* (рис. 138 [39, с. 6]):

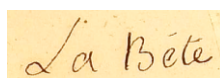

Рис. 137.

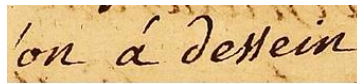

Рис. 138.

Таким чином, у рукописному “*Herbier Medical (1759)*” іноді акут може бути оформлений графічно як кома, іноді як косий або вертикальний штрих, нахилена вправо риска, іноді як невелика хвиляста лінія над літерою *e*, винятково як крапка.

Гравіс (*accent grave*) є нелітерним надрядковим знаком французької орфографії, що на відміну від акуту, супроводжує три літери: *à, è, ù*. Однак, як і акут, гравіс відіграє у французькій мові дві ролі: фонетичну та розрізнявальну. Гравіс, розташований над літерою, представляє собою риску, нахилена під кутом 45° над буквою вліво [12, с. 31].

У першому виданні Словника Французької Академії (1694) словникова стаття **GRAVE. adj. de tout genre** має частину, де вказується, що у грецькій граматиці один із трьох наголосів називається *accent grave* [21, с. 538–539]. У другому виданні (1718) ця дефініція значно доповнюється: крім протиставлення *accent grave* та *accent aigu* у грецькій граматиці, описуються функції *accent grave* у французькій мові, де його використовують з метою відрізнити певні слова від інших (прислівник місця *Là* та артикль *LA*) [23, с. 743]. Це пояснення майже зберігається у наступних трьох виданнях (третьому 1740 року, четвертому 1762 року та п'ятому 1798 року), але вони не містять посилання на грецьку мову [25, с. 775; 27, с. 839; 29, с. 659]. Пізніше (у виданні 1835 року) частина словникової статті **GRAVE, adj. des deux genres** (з приміткою як граматичний термін) супроводжується його описом (йде зліва направо), зображенням *accent grave* (`) та конкретизацією локалізації (ставиться над голосними *è à ù* в певних визначених випадках). *Accent grave* позначає відкрите *è*, як в словах *PROCÈS, SUCCÈS*, та слугує визначенню деяких омонімів (прислівник *Là* – артикль *LA*, прислівник *Où* – сполучник *OU*) [31, с. 855]. У сьомому виданні 1878 року ця складова словникової статті **GRAVE. adj. des deux genres** фігурує незмінною [33, с. 846–847], але у виданні 1935 року це пояснення до граматичного терміна скорочено за рахунок описових конструкцій, але наведено ще один приклад використання *accent grave* у слові *DÉJÀ* [35, с. 611–612]. В актуальному виданні Словника Французької Академії словникова стаття **GRAVE adjectif** має частину, де з граматичної точки зору наводить значення сполучення *accent grave*: це знак, нахилений донизу зліва направо, який ставиться над певними голосними у французькій графічній системі задля позначення відкритого звуку або задля розрізнення омонімів. Наведено приклади його вживання. Так, *accent grave* нотує відкритий *è* в словах *PÈRE, APRÈS, SUCCÈS*. По-друге, завдяки *accent grave* прийменники *À* і *DÈS*, прислівники *ÇÀ* і *LÀ*, займенник *OÙ* відрізняються (відповідно) від дієслівної форми *A*, від артикля *DES*, від займенника *ÇA* та артикля *LA*, сполучника *OU*. Композити *DEÇÀ, HOLÀ, VOILÀ*, що містять *ÇÀ* та *LÀ*, теж мають *accent* [37].

Було встановлено, що у досліджуваному тексті гравіс має 11 фіксацій, у т. ч. у складі фітонімів 4 фіксації.

У тексті у “*Herbier Medical (1759)*” гравіс супроводжує літери *à* (для диференціації омонімів, за термінологією Ж.-К. Пелла та Н. Андріє-Рейкс, із дистинктивним значенням (*à valeur distinctive*) [47]), *è* (з фонетичною функцією, задля позначення відкритості фонему: *è [ɛ]*).

Відтворення гравісу у “*Herbier Medical (1759)*” не є багатоваріантним за зображенням та розташуванням. Його графічна своєрідність проявляється в тому, що він має вигляд нахиленого штриха, одного разу декілька вигнутого, що поміщається над рядком, точніше, над літерою, яку він супроводжує. За розміром гравіс є значно (вдвічі або втричі) меншим вертикальної похилої лінії маленької літери.

Відмічено, що гравіс тричі зафіксований над літерою *a* в одному з найпоширеніших у французькій мові прийменнику *À* задля відмінності його від 3 особи однини дієслова *AVOIR*: (рис. 139 [39, с. 6]; рис. 140 [39, с. 6]; рис. 141 [39, с. 23]):

Рис. 139.

Рис. 140.

Рис. 141.

У складі прийменника, гравіс не має фонетичного значення, а є лише орфографічною ознакою самого прийменника і відрізняє його від дієслова.

Гравіс (accent grave) розташований над прийменником а у поодиноких випадках, тобто у переважній більшості випадків прийменник а графічно не маркується (рис. 142 [39, с. 29]; рис. 143 [39, с. 74]; рис. 144 [39, с. 5]; рис. 145 [39, с. 7]; рис. 146 [39, с. 74]; рис. 147 [39, с. 50]; рис. 148 [39, с. 97]; рис. 149 [39, с. 36], оскільки прийменники взагалі зберігають свою графічну автономність [53, с. 122]):

Рис. 142.

Рис. 143.

Рис. 144.

Рис. 145.

Рис. 146.

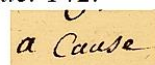

Рис. 147.

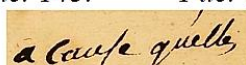

Рис. 148.

Рис. 149.

За свідченням Анрі Боннара, використання accent grave на прийменнику à, який він відрізняє від третьої особи однини дієслова AVOIR, було введено у 1533 році Монфлорі (Montflory) [17, с. 19].

Прийменник А у складі зі сполучником JUSQUE, зазвичай, не супроводжується accent grave (див. рис. 150 [39, с. 7]; рис. 151 [39, с. 7]; рис. 152 [39, с. 7]; рис. 153 [39, с. 23]; рис. 154 [39, с. 107]):

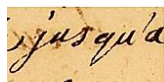

Рис. 150.

Рис. 151.

Рис. 152.

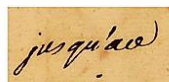

Рис. 153.

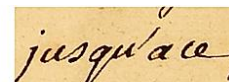

Рис. 154.

Констатується, що унікальне використання гравісу над формою третьої особи однини дієслова AVOIR (ON À COÛTUME (рис. 155 [39, с. 107])), де досліджуваний орфографічний знак фактично не виконує свої функції, є винятком:

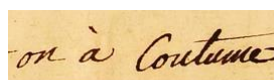
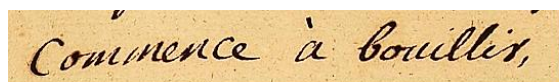

Рис. 155.

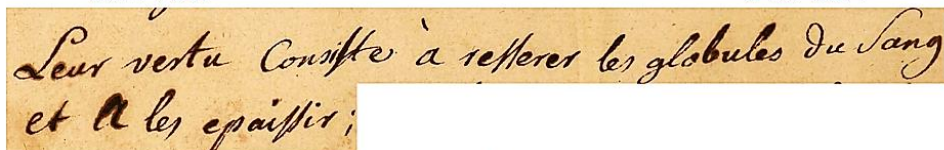
Слід звернути увагу на використання цього знака у двох дієслівних конструкціях, що вимагають прийменник À перед інфінітивом В якості непрямого додатка, з дієсловами COMMENCER (COMMENCE À BOUILLIR (рис. 156 [39, с. 6])) та CONSISTER (CONSISTE À REFFERER (рис. 158 [39, с. 9])). Варіативність та несистемність вживання цього орфографічного знака підтверджується наступним прикладом: конструкції з дієсловом COMMENCER з акутом і без нього фігурують на одній сторінці, перша через три рядки після другої (рис. 157 [39, с. 6]).

Puc. 156.

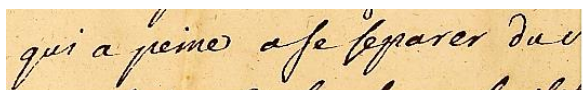

Puc. 157.

Puc. 158.

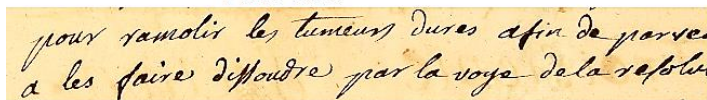
Наведемо ще декілька прикладів відсутності акуту у дієслівних та дієприкметникових конструкціях, що вимагають прийменник *à* (puc. 159 [39, с. 82]; puc. 160 [39, с. 114]; puc. 161 [39, с. 126]; puc. 162 [39, с. 5]):

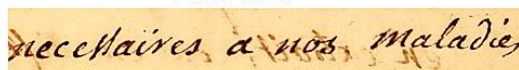
Puc. 159.

Puc. 160.

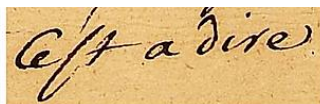

Puc. 161.

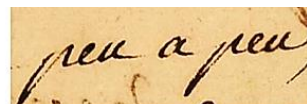

Puc. 162.

Було встановлено, що у прислівникових та числівникових зворотах із прийменником *a* останній не супроводжується accent grave: *C'EST A DIRE* (puc. 163 [39, с. 7]), *PEU A PEU* (puc. 164 [39, с. 7]), *QUATRE A CINQ VERRES* (puc. 165 [39, с. 9]), *3 A 6 PAR JOUR* (puc. 166 [39, с. 36]):

Puc. 163.

Puc. 164.

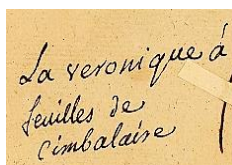

Puc. 165.

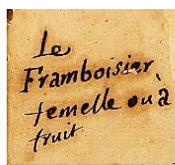

Puc. 166.

Зазначено, що у фітонімах гравіс використовується тричі: *LA VERONIQUE À FEUILLES DE CIMBALAIRE* (puc. 167 [39, с. 23]), *LE FRAMBOISSIER FEMELLE OU À FRUIT* (puc. 168 [39, с. 31]), *THLASPI À LARGES SILIQUES* (puc. 169 [39, с. 46]):

Puc. 167.

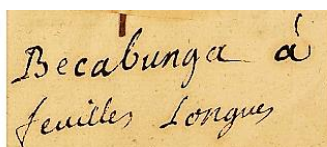

Puc. 168.

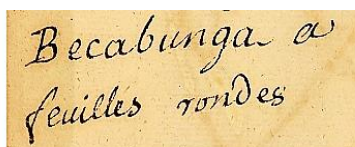

Puc. 169

Наочно представлено варіативність використання гравісу у парах назв рослин, що відрізняються за формою листів *BECABUNGA À FEUILLES LONGUES* (puc. 170 [39, с. 72]), *BECABUNGA A FEUILLES RONDDES* (puc. 171 [39, с. 72]) та кольором квітоків *POLIGALA À FLEURS POURPRÉES* (puc. 172 [39, с. 125]), *POLIGALA A FLEUR BLANCHE* (puc. 173 [39, с. 125]):

Puc. 170.

Puc. 171.

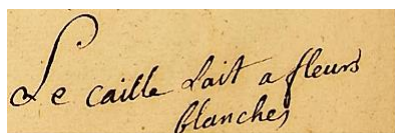

Puc. 172.

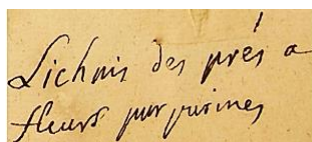

Puc. 173.

Дослідження показало, що більшість назв рослин, що відрізняються кольором квітів, не мають гравісу над прийменником *a*: *LE CAILLE LAIT A FLEURS BLANCHES* (puc. 174 [39, с. 38]), *LICHNIS DES PRÉS A FLEURS PURPURINES* (puc. 175 [39, с. 42]), *LORTIE MORTE A FLEUR ROUGE* (puc. 176 [39, с. 14]), *L'ORTIE MORTE A FLEURS BLANCHES* (puc. 177 [39, с. 10]), *LE CRESSON A FLEURS JAUNES* (puc. 178 [39, с. 73]), *SISIMBRIUM A FLEURS JAUNE* (puc. 179 [39, с. 70]), *LE CAILLE LAIT A FLEUR JAUNE* (puc. 180 [39, с. 38]), *LA GAUDE OU HERBE A JAUNIR* (puc. 181 [39, с. 66]):

Puc. 174.

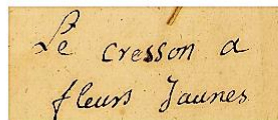
Puc. 175.

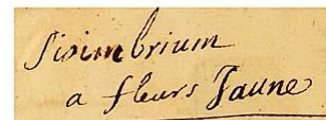
Puc. 176.

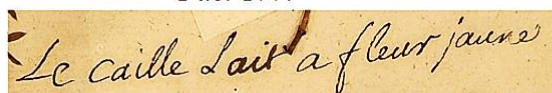
Puc. 177.

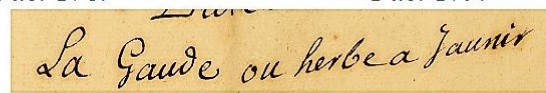
Puc. 178.

Puc. 179.

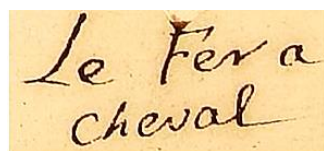

Puc. 180.

Puc. 181.

Виявлено, що шість фітонімів з іншими мотивувальними признаками не мають гравісу над прийменником *a*: *LE FER A CHEVAL* (puc. 182 [39, с. 115]), *PRELE A TIGE NUE* (puc. 183 [39, с. 12]), *L'HERBE A ROBERT* (puc. 184 [39, с. 16]), *L'ASTER A FEUILLES ETROITES* (puc. 185 [39, с. 83]), *LE CHARDON A FOULON* (puc. 186 [39, с. 101]), *GALEOPSIS A CALICE EPINEUX* (puc. 187 [39, с. 14]):

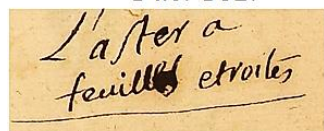
Puc. 182.

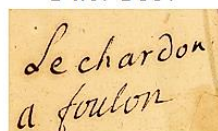
Puc. 183.

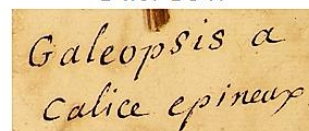
Puc. 184.

Puc. 185.

Puc. 186.

Puc. 187.

У перших трьох виданнях Словника Французької Академії (1694, 1718, 1740) прислівник місця (або відносний займенник) *OU* та сполучник *OU* як заголовні одиниці

не відрізняються [22, с. 162; 24, с. 183; 26, с. 241]; але у виданні 1762 року між ними є диференціація саме за допомогою гравісу [28, с. 271]. Зазначимо, що у правій пояснювальній частині всіх видань Словника Французької Академії (1694, 1718, 1740, 1762) гравіс є присутнім у складі прислівника *où*.

У досліджуваному тексті гравіс не зафіксований над літерою *ù* у відносному займеннику *où*, що використовується із номінальним або прислівниковим антецедентом (див. *рис. 188* [39, с. 44]):

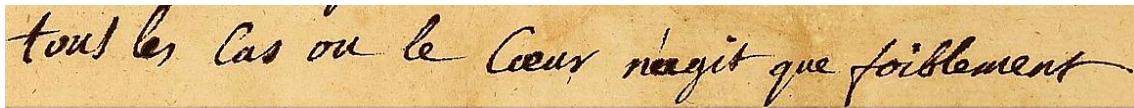

Рис. 188.

Сполучник *ou* не відрізняється від відносного займенника *où* (*рис. 189* [39, с. 97]; *рис. 190* [39, с. 50]; *рис. 191* [39, с. 142]):

Рис. 189.

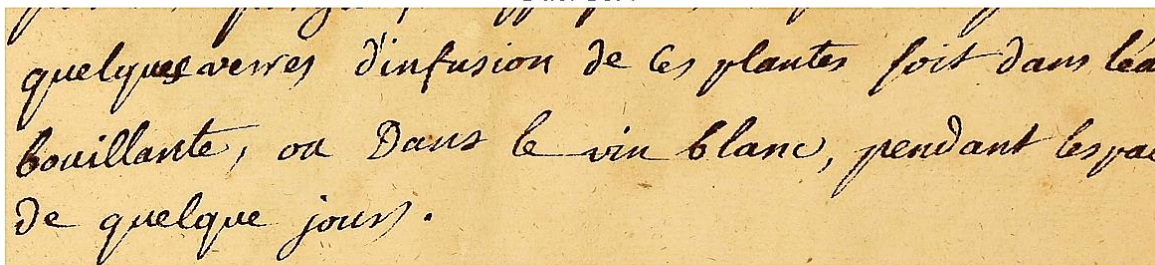

Рис. 190.

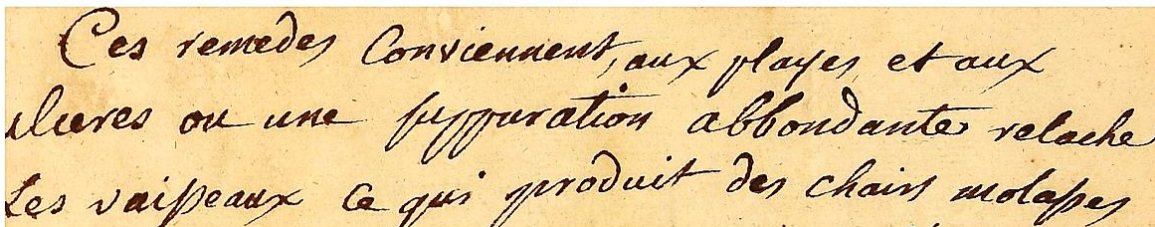

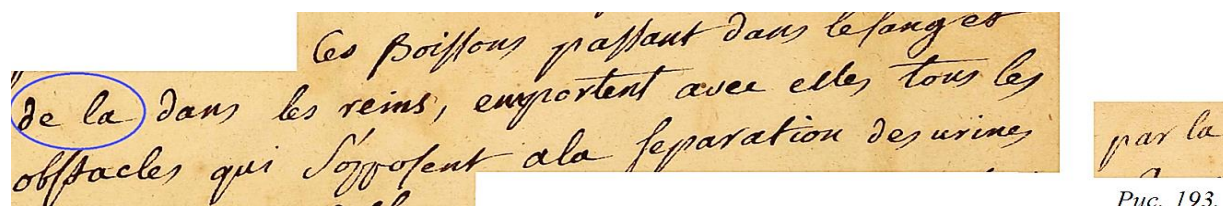
Рис. 191.

Тобто автор не розрізняє графічно ці дві лексичні одиниці – прислівник місця або відносний займенник *où* та сполучник *ou* – за допомогою цього знака.

Як зазначив Анрі Боннар, ще у 1548 році прислівник *Là* розрізняється від артикля та займенника жіночого роду за нововведенням Томаса Себійє (Thomas Sebillet) [17, с. 19].

У другому та третьому виданнях Словника Французької Академії (1718, 1740) вказівний прислівник *Là* та артикль або займенник жіночого роду *La* як заголовні одиниці не відрізняються [23; 25]; але у виданнях 1694 (як це не дивно!) та 1762 року між ними є диференціація саме за допомогою гравісу [21; 27]. Зазначимо, що у правій пояснювальній частині всіх перших чотирьох видань Словника Французької Академії (1694, 1718, 1740, 1762) гравіс є присутнім у складі вказівного прислівника *Là* [21; 23; 25; 27].

Проте у досліджуваному тексті не відбувається гравісного графічного маркування літери *a* у прислівнику *Là* для розрізнення його від артикля або займенника жіночого роду *La* (*рис. 192* [39, с. 97]; *рис. 193* [39, с. 80]):

Puc. 192.

Puc. 193.

Нами зафіксований рідкісний випадок вживання гравісу над *È* у прикметнику жіночого роду, що закінчується на **-ière** *ENTIÈRE*, задля позначення відкритості фонем (puc. 194 [39, с. 126]):

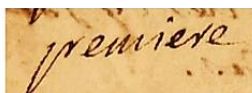

Puc. 194.

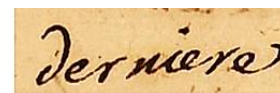
Проте цікаво, що у досліджуваному тексті інші аналогічні граматичні форми є безгравісними: *PREMIÈRE* (puc. 195 [39, с. 9]; puc. 196 [39, с. 9]), *DERNIÈRE* (puc. 197 [39, с. 8]):

Puc. 195.

Puc. 196.

Puc. 197.

Відстеженню піддається також невідтворення гравісу в іменниках на **-iere(s)** *CAFFETIÈRE* (puc. 198 [39, с. 5]), *MANIÈRE* (puc. 199 [39, с. 6]; puc. 200 [39, с. 56]; puc. 201 [39, с. 23]) (у тексті **-ierre**), *MATIÈRE(S)* (puc. 202 [39, с. 56]; puc. 203 [39, с. 89]; puc. 204 [39, с. 126]; puc. 205 [39, с. 114]; puc. 206 [39, с. 62]; puc. 207 [39, с. 62]), *GROSSIÈRE* (puc. 208 [39, с. 82]); *SAVONIÈRE* (puc. 209 [39, с. 144]); *PAUPIÈRES* (puc. 210 [39, с. 148]; puc. 211 [39, с. 148]):

Puc. 198.

Puc. 199.

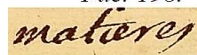
Puc. 200.

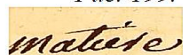
Puc. 201.

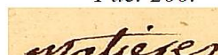
Puc. 202.

Puc. 203.

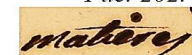
Puc. 204.

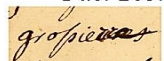
Puc. 205.

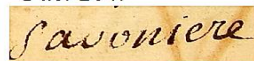
Puc. 206.

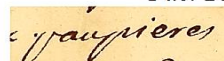
Puc. 207.

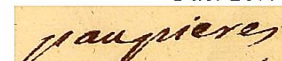
Puc. 208.

Puc. 209.

Puc. 210.

Puc. 211.

Таким чином, невідомий автор “*Herbier Medical (1759)*” майже не вживає гравіс, що було, ймовірно, характерно для того часу, оскільки, за результатами дослідження Фредеріка Делюффа, Вольтер не вживає (*l'accent grave*) ні задля граматичного розрізнення (*À/A* чи *OU/OU*), ні для того, щоб позначити відкрите *è*. Так, Вольтер пише *misere*, не *misère* або *misére*, тоді як Словник Французької Академії узагальнив *accent grave* у цих словах ще у 1740 році [20, с. 45].

Циркумфлекс (*accent circonflexe*) – нарядковий нелітерний знак французької орфографії, що може супроводжувати літери *â, ê, î, ô, û* або буквосполучення деяких голосних з *î, û, ê* [12, с. 41, 53].

У першому виданні Словника Французької Академії (1694) у словниковій статті **CIRCONFLEXE. adj.**, вказується, що цей прикметник використовується лише у словосполученні *l'accent circonflexe*, що означає один з трьох *accents* у грецькій мові. У французькій мові *l'accent circonflexe* ставиться на слова, з яких вилучено літеру, наприклад, слово *âge*, яке раніше писалося *aage* [21, с. 192]. У другому виданні (1718) ця дефініція доповнюється описом зовнішнього вигляду *l'accent circonflexe* у грецькій мові

(який має фігуру лежачого *s* ~) та у французькій мові (який виглядає як перевернутий *v*) [23, с. 267]. Це пояснення зберігається у наступному виданні 1740 року [25, с. 284]. У четвертому виданні (1762) деталізується вигляд *l'accent circonflexe* у грецькій мові (креслення горизонтального *f* без штриха) та його функції у французькій мові (ставиться задля позначення довготи) [27, с. 310]. Пізніше (у виданні 1798 року) доповнюється, що *l'accent circonflexe* ставиться на певних складах задля позначення, що вони залишаються довгими після супресії літери. Вказано, що прикметник субстантивався: *un circonflexe* [29, с. 245–246]. Пізніше (у шостому виданні 1835 року) словникова стаття **CIRCONFLEXE. adj.** супроводжується зображенням *accent circonflexe* (^) та прикладами (*Âge/Aage, blâme/blasme, fête/feste, gîte/giste, flûte/fluste, Gaîté/Gaieté, dévouement/dévouement*). Підтверджується, що прикметник субстантивався: *un circonflexe*, та доповнюється ремаркою (виключно, коли йдеться *accent circonflexe: un circonflexe*) [31, с. 321]. У сьомому виданні 1878 року ця словникова стаття фігурує незмінною [33, с. 315], а у виданні 1935 року помічається, що *circonflexe* використовується лише як граматичний термін [35, с. 241]. До словникової статті **CIRCONFLEXE adjectif** актуального видання включений етимологічний коментар та зауваження, що цей знак (*signe d'accentuation*) використовується з метою позначення певних фонетичних, етимологічних, морфологічних особливостей або розрізнення певних омофонів на письмі [37].

Як відомо, циркумфлекс увійшов у французьку графічну систему як знак, що виконує етимологічну (вказує на випадну з вимови та написання букву) та фонетичну (для позначення довготи голосного звука) функції [12, с. 41, 53]. Чотири функції *accent circonflexe* підкреслює Моріс Турньє: фонологічну функцію (коли різниця у вимові породжує різницю в значенні **prés / près**), «графологічну» функцію (коли для тієї ж самої вимови два варіанти написання призводять до розрізнення двох слів **près / prêt**), морфологічну функцію (коли знак відіграє граматичну роль **il prit / qu'il prit**), археологічну функцію (якщо це слід літери, пам'ять про якої ми хочемо зберегти **praestus <prest> prêt**) [56, с. 101–102]. У теорії Н. Каташ, що було розроблено у 1980 році, циркумфлекс може відігравати фонограматичну роль (позначення довгого голосного), морфограматичну (граматичний ряд, за аналогією), логограммічну (протиставлення омофонів) або викликати в пам'яті етимологічну літеру, яка зникла [54, с. 23].

Циркумфлекс розташований над літерою з верхнього краю рядка. Циркумфлекс (^) утворився шляхом поєднання цих двох елементів (акуту та гравісу) [12, с. 31]. У французькій мові за зовнішнім виглядом циркумфлекс має форму перевернутого *v* [27, с. 260] або, за описом М. Турньє, створений різнобіжними стрілками, що нахиляються і вліво, і вправо [57, с. 201–207].

У досліджуваному тексті циркумфлекс (*accent circonflexe*) має 9 фіксацій, з них три – у лексемі *MÊME* (існують його варіативні написання) та шість – у складі фітонімів. Графічна своєрідність циркумфлекса у досліджуваному манускрипті проявляється в тому, що він розрізняється за формою, нахилом та розміром, але на відміну від акуту має чітке місце розташування.

У текстовій частині “*Herbier Medical (1759)*” (загальною кількістю 31 сторінка суцільного тексту) циркумфлекс представлений лише трічі над літерою *ê* виключно у слові *MÊME(S)* (*A CEUX MÊMES QUI NE FONT MEDECIN* (рис. 212 [39, с. 5]); *LE MÊME EFFET* (рис. 213 [39, с. 89]); *EN MÊME TEMS* (рис. 214 [39, с. 134])):

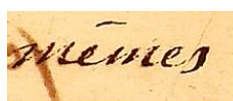

Рис. 212.

Рис. 213.

Рис. 214.

На першому зображенні циркумфлекс виглядає як декілька закруглена вниз рисочка, на двох інших зображеннях він утворений двома компонентами, але другий є або нечітким, або меншим за довжиною.

Інші фіксації цього слова не містять в собі циркумфлекс. Однак у досліджуваному тексті існують п'ять безциркумфлексних фіксацій цього слова: *DE MEME* (рис. 215 [39, с. 56]), *DE LA MEME MANIÈRE* (рис. 216 [39, с. 56]); *DE MEME* (рис. 217 [39, с. 114]); особового наголошеного займенника *EUX MEMES* (рис. 218 [39, с. 114]), *DE MEME QU'EN* (рис. 219 [39, с. 120]):

Рис. 215.

Рис. 216.

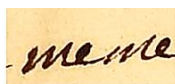

Рис. 217.

Рис. 218.

Рис. 219.

Текст фіксує авторські коливання у використанні циркумфлексу, тобто хаотично чергуються форми з цим надрядковим знаком та без нього.

Варто вказати, що на сторінках із засушеними частинами рослин, що супроводжуються авторськими підписами гербарних рослин французькою та в деяких випадках латинською мовами, циркумфлекс є більш поширеним. Він представлений тричі над літерами *â*, *ê*.

Так, над літерою *â* циркумфлекс зафіксований однократно у прикметнику *PÂLE* (у складі фітоніму *LA ROSE PÂLE* (рис. 220 [39, с. 96])) та чотири рази у прикметнику *MÂLE* (у складі фітонімів *LA FOUGERE MÂLE* (рис. 221 [39, с. 134]), *LA VERONIQUE MÂLE OU THÉ D'EUROPE* (рис. 222 [39, с. 27]), *LE FRAMBOISSIER MÂLE* (рис. 223 [39, с. 31]), *MERCURIALE MÂLE* (рис. 224 [39, с. 127])):

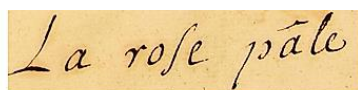

Рис. 220.

Рис. 221.

Рис. 222.

Рис. 223.

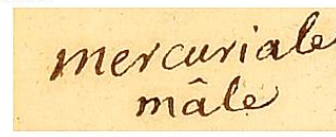

Рис. 224.

Всі п'ять наведених зображень із циркумфлекс не є ідентичними: на першому зображенні циркумфлекс утворений двома компонентами, але лівий є нечіткішим (рис. 220). На третьому і останньому зображеннях циркумфлекс виглядає класично (рис. 222), але на останньому він є меншим за розміром (рис. 224). На четвертому зображенні циркумфлекс зображений як декілька закруглена вниз рисочка (рис. 223). Друге зображення надає т.зв. орнаментальну форму із двосторонніми заокругленнями вліво та вправо (рис. 221).

Однак слід зауважити на те, що присутність циркумфлексу у прикметнику *MÂLE* є варіативною: у фітонімі *LE CHANVRE MALE* циркумфлекс відсутній (рис. 225 [39, с. 58]):

Рис. 225.

Проте можна помітити у цьому манускрипті одночасне варіативне письмове використання циркумфлексу, акута та невимовного *s* у фіксаціях однієї лексеми *CHESNE* / *LE CHÊNE* / *CHÊNE* у складі чотирьох фітонімів *LE CHÊNE* (рис. 226 [39, с. 22]),

LE GUI DE CHESNE (рис. 227 [39, с. 43]), *LE PETIT CHÊNE* (рис. 228 [39, с. 64]), *LE POLIPODE CHÊNE* (рис. 229 [39, с. 58]):

Рис. 226.

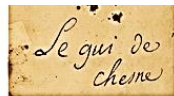

Рис. 227.

Рис. 228.

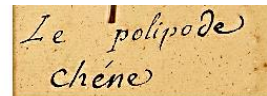

Рис. 229.

Зображення цього нелітерного діакритичного знака надає варіант т. зв. орнаментальної форми з одностороннім заокругленням вправо.

Доречно зазначити, що як заголовна одиниця ця назва рослини фігурує з невимовним *s* *CHESNE* як у першому виданні Словника Французької Академії (1694) [21, с. 182], так і у його другому виданні (1718) [23, с. 254]. Як зазначено у передмовях до третього та четвертого видань Словника Французької Академії (1740, 1762 відповідно), у словах, де літера *S* позначала подовження складу, її було замінено циркумфлексом [50; 51]. Саме тому третє та всі наступні видання Словника Французької Академії супроводжують цей фітонім циркумфлексом *CHÊNE* [25, с. 269]. Не можна залишити без уваги той факт, що у досліджуваному тексті авторське використання акуту у графічному зображенні цієї лексеми є домінуючим.

У деяких прикладах цей знак відсутній. Наприклад, у багатьох фіксаціях слова *TÊTE* (рис. 230 [39, с. 6]; рис. 231 [39, с. 36]; рис. 232 [39, с. 36]; рис. 233 [39, с. 36]; рис. 234 [39, с. 36]; рис. 235 [39, с. 142]), дієслова *EMPECHE* (рис. 236 [39, с. 80]), дієслова *ETRE* (рис. 237 [39, с. 126]), тощо.

Рис. 230.

Рис. 231.

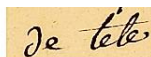

Рис. 232.

Рис. 233.

Рис. 234.

Рис. 235.

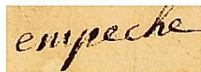

Рис. 236.

Рис. 237.

Проаналізувавши основні позиційні вживання циркумфлексу, можна зазначити, що у досліджуваному тексті циркумфлекс ставиться над голосними *â ê*, за якими слідує вимовний приголосний; циркумфлексних сполучень двох голосних у тексті не спостерігається; циркумфлекс не використовується в абсолютному кінці слова; циркумфлекс вживається в корені слова.

Хоча вважається, що до середини XVIII століття циркумфлекс стає повноправним елементом графічної системи французької мови [12, с. 41], Вольтер системно не використовує *l'accent circonflexe*: він пише *goust* або *gout*, *prest* або *pret*, завжди *interest*, але ніколи *goût*, *prêt* або *intérêt* [20, с. 45]. Результати нашого аналізу підтверджують варіативне неактивне вживання цього знака у досліджуваній історичній період.

Трема (*tréma*) – нелітерний надрядковий діакритичний знак французької орфографії, що використовується задля роздільного читання двох сусідніх голосних, що можуть утворювати дифтонг, тобто у своїй основній фонетичній функції [12, с. 41]. Цей знак іноді називають умлаутом (аналогічно з німецькою мовою), хоча його значення та походження у французькій мові інші.

У перших трьох виданнях Словника Французької Академії (1694, 1718, 1740) термін *tréma* як заголовна одиниця не зафіксований. Однак у передмові до першого видання Словника Французької Академії (1694) вказується, що кінцеве німе *e*, що позначає жіночий рід, часто супроводжується цим надрядковим нелітерним знаком, який вказує на те, що *u*, яке стоїть перед ним, має бути вимовлено, а *e*, на якому воно розташоване, має залишатися

невимовним. Таким чином, як орфографічний знак, трема був засвідчений неодноразово в академічному використанні [49].

Надрядковий нелітерний знак французької орфографії трема (*tréma*) у четвертому виданні Словника Французької Академії (1762) пояснюється таким чином: йдеться про голосний, наголошений двома крапками, які попереджають, що тільки цей голосний утворює склад і не повинен з'єднуватися з іншим. Ці дві крапки стоять лише на трьох голосних, *ë, î, û* [28, с. 874]. У п'ятому виданні Словника Французької Академії модифіковано опис функції трема, що попереджає про те, що голосний з цим знаком відокремлений від попереднього [30, с. 690–691] або наступного голосного, з уточненням у наступних двох виданнях [32, с. 880; 34, с. 884]. Тільки у восьмому виданні (що визнається поки що актуальним на сьогодні, оскільки ця стаття у дев'ятому виданні наближається до завершення) трема номінується як знак, що складається з двох крапок, який ставиться над *e, i* або *u*, щоб вказати, що він утворює голосний, відокремлений від попереднього або наступного [36, с. 685].

У тексті “*Herbier Medical (1759)*” знак трема (*tréma*) виявлений двічі. По-перше, на титульній сторінці у прикметнику жіночого роду *RECONNUËS* (над кінцевим німим *e*) (рис. 238 [39, с. 3]); символічно, що саме це слово (але у однині) з аналогічним знаковим графічним оформленням зустрічається у передмові до першого видання Словника Французької Академії (1694) (“*L'utilité des Dictionnaires est universellement reconnüe*” [49]). По-друге, у латинській назві рослини *LEUCOÏUM* (над літерою *i*) (рис. 239 [39, с. 112]). На наш погляд, паралельне використання у тексті досліджуваного джерела французьких та латинських фітонімів відображає поступовий процес оформлення французької ботанічної термінології, що представляє найбільший інтерес з погляду мовних особливостей (лексичних, граматичних, орфографічних). Вкраплення латинською мовою свідчать про багатомовність автора, здатного відображати об'єктивну дійсність, використовуючи одночасно різні мови, та підтверджують те, що полілінгвізм слід вважати однією з основних рис освіченої особистості історичного часу, що розглядається.

Візуалізуємо вказані два приклади:

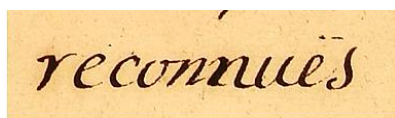

Рис. 238.

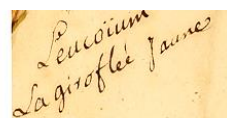

Рис. 239.

Як вже було помічено, традиційно трема складається з двох маленьких точок над літерою, розташованих послідовно поруч. Однак на титульній сторінці “*Herbier Medical (1759)*” цей нелітерний орфографічний знак зображений маленькими послідовними рисочками над літерою *e*, що є його унікальним зображенням.

Седій (*cédille*), єдиний підрядковий діакритичний знак французької орфографії, зафіксований вже у першому виданні Словника Французької Академії (1694) як заголовна одиниця з поясненням, що це є маленька позначка у формі перевернутої букви *c*, яка розміщується під літерою *c*, коли вона передуює *a*, або *o*, або *u*, щоб вимовляти її як *s* [21, с. 152]. У другому виданні Словника Французької Академії (1718) ця дефініція зберігається, однак зменшуються позиційні особливості: вказано, що літера *c* із седієм має передувати лише двом літерам *a* або *o* [23, с. 222]. Проте третє видання Словника Французької Академії дублює формулювання першого [25, с. 237]. Четверте видання Словника Французької Академії уточнює зовнішній вигляд седія, що має форму *c*, повернутого справа наліво [27, с. 260].

У тексті “*Herbier Medical (1759)*” знак седій (cedille) відзначений двічі: у конструкції з неозначено-особовим займенником *ON ON SÇAIT* (під літерою *с* перед *а*) (рис. 240 [39, с. 114]) та у назві рослини *SENEÇON* (під літерою *с* перед *о*) (рис. 241 [39, с. 128]):

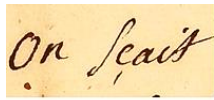

Рис. 240.

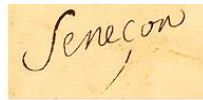

Рис. 241.

Використання седій у конструкції з неозначено-особовим займенником *ON ON SÇAIT* є, за думкою Анрі Воннара, більше семантичним, ніж етимологічним, оскільки наближає дієслово *sçavoir* до іменника *science* (лат. *scientia*) [17, с. 18], хоча традиційно вважається, що додання етимологічної літери не є добре обґрунтованим (*sçavoir*) [47]. У першому [22, с. 446–448] та другому [24, с. 564] виданні дієслово *sçavoir* має саме такий вигляд, проте у наступних виданнях (після 1740 року) *ç* відсутній.

У досліджуваному тексті особливістю цього підрядкового нелітерного знака французької орфографії є присутність в обох прикладах певного помітного інтервалу між ним та літерою *с*, тобто седій безпосередньо не примикає до літери, яку супроводжує. За формою седій схожий не на гачок, а на штрих, але значно різної довжини на обох зображеннях. За позиційними закономірностями цей підрядковий нелітерний знак зафіксований під літерою *с* перед *а*, *о*, з метою реалізації фонетичної функції.

Висновки. Таким чином, стандарт французького правопису, розпочатий з XVI століття, прогресивно впроваджується у XVIII столітті [47, с. 7]. Звернення до Словника Французької Академії дозволило зазначити, що ще у першому виданні 1694 року було вжито терміни *accent aigu* (´), *accent grave* (`), *accent circonflexe* (^), надано їхнє графічне зображення та зроблено спроби дати їм пояснення.

Іншими словами, система французької орфографії XVIII століття хоча є майже сформованою, але перебуває на стадії своєї імплементації, що віддзеркалює досліджуваний рукопис. Численні графічні варіації використання діакритичних знаків у рукопису свідчать, що, з одного боку, автор, здається, скоріше зберігає старий правопис, ніж легко відмовляється від нього. З іншого боку, він, слідкуючи новим орфографічним нормам, сповнений прагнення доцільно них дотримуватися. Важко пояснити авторські певні коливання у використанні (*l'hésitation de l'usage* [47, с. 2]) та чергування вживання та пропуску того чи іншого нелітерного діакритичного знака у певних позиціях, особливо з урахуванням змін правил. Вибір того чи іншого діакритичного знака не завжди є послідовним, оскільки зумовлюється миттєвою орієнтацією: соціально-культурними, навіть політичними установками, правописом французької мови, матеріальними обмеженнями тощо [47, с. 7]. Проте стриманість у вживанні діакритиків повністю суперечить еволюції, яка спостерігається протягом століття, де accents множаться, щоб, наприклад, вказати різні значення *e* – глухий, твердий, відкритий; це використання також протистоїть тезі, підтримуваній Вольтером, згідно з якою «однакові склади» (“*les mêmes syllabes*”) повинні завжди мати однакову вимову (“*porter une prononciation uniforme*”) [20, с. 45].

У тексті “*Herbier Medical (1759)*” використання діакритичних знаків відповідає традиціям того історичного періоду: діакритичні знаки використовуються мінімально, нерегулярно, несистемно, не зовсім впорядковано, майже хаотично, ймовірно, власне за бажанням автора. Проте два діакритика – акут та седій – зображено автором на титульній сторінці у заголовку.

У досліджуваному тексті найчастотнішим діакритичним знаком є акут (*accent aigu*) (126 фіксацій), гравіс (*accent grave*) має 11 фіксацій, циркумфлекс (*accent circonflexe*) виявлено у 9 випадках. Трема (*tréma*) та седій (*cedille*) є дуже рідкісними у досліджуваному манускрипті: вони засвідчені у “*Herbier Medical (1759)*” всього лише двічі кожний.

За допомогою діаграми проілюструємо відсоткове співвідношення наведених чисельних даних щодо використання нелітерних діакритичних знаків у досліджуваному тексті (рис. 242).

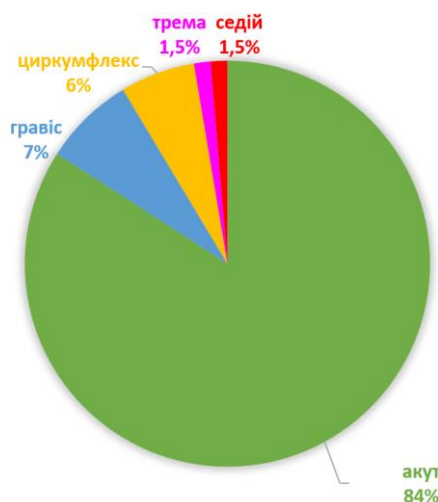

Рис. 242. Відсоткове співвідношення діакритиків у тексті “*Herbier Medical (1759)*”

Відзначено, що у тексті “*Herbier Medical (1759)*” акут супроводжує літеру *é*, гравіс супроводжує літери *à* (для диференціації омонімів), *è* (з фонетичною функцією, задля позначення відкритості фонемі: *è* – [ɛ]), циркумфлекс – літери *â ê*, трема – літери *ë ï*, седій (з метою реалізації фонетичної функції) – літеру *ç*. Отже, літеру *e* супроводжують всі чотири надрядкових нелітерних знака, літеру *a* – тільки два (гравіс та циркумфлекс), літеру *i* – виключно трема. Літери *o u* не відмічаються з надрядковими нелітерними знаками.

У процесі дослідження було з’ясовано, що у “*Herbier Medical (1759)*” акут, циркумфлекс та трема (на відміну від гравісу та седія) є багатоваріантними за зображенням. Графічна своєрідність акуту у тексті “*Herbier Medical (1759)*” проявляється в тому, що він може мати вигляд коми із захилястим завитком зверху або заокругленням вигнутого або нахиленого штриха, одинарної риски, крапки або іншого подібного накреслення, що поміщається над літерою або поряд з нею. За розміром акут майже співпадає з вертикальною похилою лінією маленької літери, в деяких випадках перевершуючи її. Циркумфлекс, що у досліджуваному тексті розрізняється за формою, нахилом та розміром, може мати як класичний вигляд з двома компонентами, як т. зв. орнаментальну форму із заокругленнями вліво або/та вправо, так і форму однокомпонентної декілька заокругленої донизу риски. Одне з двох зображень трема, що є унікальним, відтворено маленькими послідовними рисочками над літерою *e*. Гравіс має вигляд нахиленого штриха, одного разу декілька вигнутого, що поміщається над рядком, точніше, над літерою, яку він супроводжує. За розміром гравіс є значно (вдвічі або втричі) меншим вертикальної похилої лінії маленької літери. За формою седій виглядає оригінальним: він схожий на штрих або похилу лінію, але значно різної довжини на обох зображеннях. Гравіс, циркумфлекс, седій та трема (на відміну від акуту) мають чітке місце розташування. Щодо позиції акуту, то вона характеризується нечіткістю, оскільки, наприклад, в іменниках на *-ÉS* акут розташований або над *ÉS*, або між цими фінальними літерами (можливий безакутний варіант). Проте у прикметникових та дієприкметникових формах однини та множини жіночого роду, іменниках жіночого роду, тобто у словах з гемінованими *ee*, акут може бути розташованим або над першим (*-ÉE*), або над другим (*-EÉ*), або між ними у медіальній позиції або бути взагалі відсутнім.

Проаналізувавши основні позиційні вживання діакритиків у тексті “*Herbier Medical (1759)*”, зробимо висновок, що всі діакритичні нелітерні знаки фігурують у середині слова; акут також вживається як в абсолютному кінці слова та в ініціальній позиції,

так і у кінці слова перед невимовним голосним та/або приголосним, гравіс, крім того, супроводжує однолітерний прийменник, трема теж відмічений у кінці слова.

Занотовано досить суттєві непорозуміння у декодуванні тексту: іноді інший нелітерний знак (апостроф, кома у верхньому рядку, компонент літери тощо) можна помилково визнати акутом. Викладено та описано виняткові випадки вживання акуту (у вигляді вигнутої коми) і гравісу (у вигляді традиційної риски) над формою третьої особи однини дієслова *avoir*. Наведено наочні приклади, що свідчать про варіативність та несистемність вживання цього орфографічного знака (у дієслівних та дієприкметникових конструкціях, у парах назв рослин). Зафіксований унікальний у досліджуваному тексті випадок вживання гравісу над *È* у прикметнику жіночого роду. Зауважено, що у тексті відмічено авторські коливання у використанні циркумфлексу, тобто хаотично чергуються форми з цим надрядковим знаком та без нього. Звернено особливу увагу на варіативне письмове використання у графічному зображенні однієї лексеми циркумфлекса, невимовного *s* та акута з пріоритетом останнього.

Оскільки у досліджуваному тексті седій безпосередньо не примикає до літери, всі нелітерні діакритичні знаки "*Herbier Medical (1759)*" взаємодіють з інтервалом, який, не маючи ніякого графічного позначення, забезпечує проміжок між знаком та літерою, яку він супроводжує.

Виявлено сталий вираз, що дозволяє припустити ймовірне походження та/або національність невідомого автора рукопису.

Підсумовуючи, зазначимо, що у "*Herbier Medical (1759)*", важливого джерелі інформації щодо орфографічних реалій того часу, існує багато графічних варіацій у записі діакритичних знаків, що являється відбитком часу. Перші спроби описати та пояснити ці варіації, що дозволили простежити еволюцію графічної (та, у деяких випадках, фонологічної) системи французької мови, є корисними для подальшого зіставлення із сучасними труднощами французького правопису.

Список використаних джерел:

1. Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання. Реєстр 4 (доповнений) : додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2004 р. № 1241. НАУКОВІ ОБ'ЄКТИ, що становлять національне надбання. Київ, 2004. 15 с. URL: http://www1.nas.gov.ua/infrastructures/NationalProperty/Documents/Der_Rejestr_NN.pdf (дата звернення: 17.02.2023).
2. Дубровіна Л. А. Кодикологія та кодиграфія української книги. Київ, 1992. 264 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/5-7702-0544-PI/5-7702-0544-PI.pdf> (дата звернення: 17.02.2023).
3. Іванова Н. Г. Апостроф у франкомовному манускрипті XVIII століття (графічні особливості). Прикладна лінгвістика на Півдні України: здобутки і перспективи : колективна монографія / за ред. Н. Кондратенко. Вінниця : ТВОРИ, 2022. С. 65–90.
4. Іванова Н. Г. Геміновані дволітерні комплекси у франкомовному манускрипті XVIII століття (графічні особливості). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021. № 52. Том 1. С. 62–67.
5. Іванова Н. Г. Особливості перекладу франкомовних фахових текстів із флористичною тематикою 18-го століття : кваліфікаційна робота. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2020. 102 с.
6. Іванова Н. Г., Тарасова О. А. Когезія, когерентність та тематична прогресія: франкомовний науковий манускрипт XVIII століття. *Modalități conceptuale de dezvoltare a științei moderne: colecție de lucrări științifice «ΛΟΓΟΣ» cu materiale conferinței științifice și practice internaționale*, 20 noiembrie 2020. București, România : Platforma europeană a științei. Vol. 3. С. 101–102.
7. Коваленко С. Г., Бондаренко О. Ю. Скарби гербарію Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Травник XVIII сторіччя. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2005. Т. 10. Вип. 5. С. 191–198.
8. Коваленко С. Г. Гербарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. *Гербарій України. Index Herbariorum Ucrainicum* / редактор-укладач: к. б. н. Н. М. Шиян. Київ, 2011. С. 222–233.
9. Крючков Г. Г. Теоретичні засади французького письма. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 2011. № 44. С. 9–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_I_f_2011_44_4 (дата звернення: 17.02.2023).
10. Макарук Л. Л. Графічна лінгвістика: становлення, сучасний стан та перспективи розвитку. *Іноземна філологія*. 2013. Вип. 125. С. 16–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/infil_2013_125_5 (дата звернення: 17.02.2023).

11. Мурашко О. С., Немерцалов В. В. Рослини-символи Старого та Нового світу в бібліографічних джерелах. *Вісник Одеського національного університету. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. 2012. Том 17. № 1 (7). С. 105–138.
12. Станіслав О. В. Функціональні характеристики нелітерних знаків французької орфографії : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. 180 с.
13. Baddeley S. L'orthographe de la première moitié du XVIe siècle: variation et changement. *L'Information Grammaticale*. 1997. № 74. P. 24–31. DOI: 10.3406/igram.1997.2916. URL: http://www.persee.fr/doc/igram_0222-9838_1997_num_74_1_2916 (дата звернення: 17.02.2023).
14. Baddeley S. Théorie et pratique de la segmentation graphique dans les textes français du premier tiers du XVIe siècle. *Langue française, Segments graphiques du français*. 1998. № 119. P. 52–68. URL: https://www.persee.fr/doc/lfr_0023-8368_1998_num_119_1_6259 (Consulté le 17 janvier 2023).
15. Base de données lexicographiques panfrancophone. URL: <https://www.bdlp.org/resultat?base=SU&query=15903,45,46,0> (Consulté le 17 janvier 2023).
16. Bodinier B. Un journal paysan du xviiie siècle. Le livre de recettes et dépenses de François Jacques Maret laboureur et vigneron à Bueil (Eure), de 1730 à 1761. 1ère partie. *Histoire & Sociétés Rurales*, 2013/2. Vol. 40. P. 97–154. DOI: 10.3917/hsr.040.0097. URL: <https://www.cairn.info/revue-histoire-et-societes-rurales-2013-2-page-97.htm> (Consulté le 17 janvier 2023).
17. Bonnard H. Étude de langue et de style d'un passage de "L'École des femmes" 537–566 (texte établi par René Bray, Les Belles Lettres). *L'Information Grammaticale*. 1984. № 2. P. 18–23. DOI: 10.3406/igram.1984.2222. URL: http://www.persee.fr/doc/igram_0222-9838_1984_num_23_1_2222 (Consulté le 17 janvier 2023).
18. Catach N. Les signes graphiques du mot à travers l'histoire. *Langue française. Segments graphiques du français*. 1998. № 119. P. 10–23. URL: https://www.persee.fr/doc/lfr_0023-8368_1998_num_119_1_6256 (Consulté le 17 janvier 2023).
19. Cazal Y., Parussa G., Pignatelli C., Trachsler R. L'orthographe: du manuscrit médiéval à la linguistique moderne. *Médiévales*. 45, automne 2003. DOI: <https://doi.org/10.4000/medievales.969>. URL: <http://journals.openedition.org/medievales/969> (Consulté le 17 janvier 2023).
20. Deloffre F. Voltaire, l'orthographe et la défense du français. *Revue Des Deux Mondes*. 1994. P. 36–48. URL: <http://www.jstor.org/stable/44842234> (Consulté le 17 janvier 2023).
21. Dictionnaire de l'Académie française. 1694. 1re édition. T. 1. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A1A0001> (Consulté le 17 janvier 2023).
22. Dictionnaire de l'Académie française. 1694. 1re édition. T. 2. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A1V0059-01> (Consulté le 17 janvier 2023).
23. Dictionnaire de l'Académie française. 1718. 2e édition. T. 1. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A2E0023> (Consulté le 17 janvier 2023).
24. Dictionnaire de l'Académie française. 1718. 2e édition. T. 2. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A2V0219> (Consulté le 17 janvier 2023).
25. Dictionnaire de l'Académie française. 1740. 3e édition. T. 1. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A3A0001> (Consulté le 17 janvier 2023).
26. Dictionnaire de l'Académie française. 1740. 3e édition. T. 2. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A3V0221> (Consulté le 17 janvier 2023).
27. Dictionnaire de l'Académie française. 1762. 4e édition. T. 1. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A4A0001> (Consulté le 17 janvier 2023).
28. Dictionnaire de l'Académie française. 1762. 4e édition. T. 2. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A4L0004> (Consulté le 17 janvier 2023).
29. Dictionnaire de l'Académie française. 1798. 5e édition. T. 1. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A5A0001> (Consulté le 17 janvier 2023).
30. Dictionnaire de l'Académie française. 1798. 5e édition. T. 2. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A5L0004> (Consulté le 17 janvier 2023).
31. Dictionnaire de l'Académie française. 1835. 6e édition. T. 1. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A6A0001> (Consulté le 17 janvier 2023).
32. Dictionnaire de l'Académie française. 1835. 6e édition. T. 2. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A9J0002> (Consulté le 17 janvier 2023).
33. Dictionnaire de l'Académie française. 1878. 7e édition. T. 1. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A7A0001> (Consulté le 17 janvier 2023).
34. Dictionnaire de l'Académie française. 1878. 7e édition. T. 2. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A7I0005> (Consulté le 17 janvier 2023).
35. Dictionnaire de l'Académie française. 1935. 8e édition. T. 1. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A8A0001> (Consulté le 17 janvier 2023).
36. Dictionnaire de l'Académie française. 1935. 8e édition. T. 2. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A8H0002> (Consulté le 17 janvier 2023).

37. Dictionnaire de l'Académie française. 2020. 9e édition. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A9P3735> (Consulté le 17 janvier 2023).
38. Goyens M., Guichard-Tesson F. Comment éditer l'autographe d'une traduction de traduction. *Scriptorium*. 2009. T. 63. № 2. P. 173–205. URL: https://www.persee.fr/doc/scrip_0036-9772_2009_num_63_2_4056 (Consulté le 17 janvier 2023).
39. Herbar Medical contenant vingt et une classes de plantes usuelles dont on fait le plus frequemment usage dans la pratique de la Medecine Rangées selon les vertus qui leur sont les plus generalement reconnues. Manuscrit. 1759. 156 p. URL: <http://rarebook.onu.edu.ua:8081/handle/store/5926> (Consulté le 17 janvier 2023).
40. Ivanova N. Herbar manuscrit du XVIIIème siècle: Particularités de sa calligraphie. INTERTEXT. Nr. 3/4 (39/40). 10th year. Chişinău, ULIM, 2016. P. 112–126.
41. Ivanova N., Pakhalkova-Soich T., Prysiazhniuk O. Structural and compositional model of 18th century scientific text. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2021. Вип. 27. С. 35–56. URL: http://rksu.nbu.gov.ua/doc/rks_2021_27_5 (дата звернення: 17.02.2023).
42. Lathuillère R. Les problèmes de l'édition de Rabelais. *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*. 1981. № 33. P. 129–145. DOI: <https://doi.org/10.3406/caief.1981.1903>. URL: https://www.persee.fr/doc/caief_0571-5865_1981_num_33_1_1903 (Consulté le 17 janvier 2023).
43. Lorenceau A. Sur la ponctuation au 18e siècle. *Dix-huitième Siècle*. Qu'est-ce que les Lumières? 1978. № 10. P. 363–378. DOI: <https://doi.org/10.3406/dhs.1978.1195>. URL: www.persee.fr/doc/dhs_0070-6760_1978_num_10_1_1195 (Consulté le 17 janvier 2023).
44. Meyer P. Instructions pour la publication des anciens textes français. *Bibliothèque de l'école des chartes*. 1910. T. 71. P. 224–233. DOI: <https://doi.org/10.3406/bec.1910.460996>. URL: https://www.persee.fr/doc/bec_0373-6237_1910_num_71_1_460996 (Consulté le 17 janvier 2023).
45. Paveau M.-A. Chronique "linguistique". Les accents: fonction linguistique ou passion orthographique? *Le français aujourd'hui*. 2008/1. № 160. P. 103–110. DOI: [10.3917/lfa.160.0103](https://doi.org/10.3917/lfa.160.0103). URL: <https://www.cairn.info/revue-le-francais-aujourd-hui-2008-1-page-103.htm> (Consulté le 17 janvier 2023).
46. Pellat J.-C. Les mots graphiques dans des manuscrits et des imprimés du XVIIe siècle. *Langue française, Segments graphiques du français*. 1998. № 119. P. 88–104. URL: https://www.persee.fr/doc/lfr_0023-8368_1998_num_119_1_6261 (Consulté le 17 janvier 2023).
47. Pellat J.-C., Andrieux-Reix N. Histoire d'É ou de la variation des usages graphiques à la différenciation réglée. *Langue française. Morphographie et hétérographie*. 2006. № 151. P. 7–24. URL: https://www.persee.fr/doc/lfr_0023-8368_2006_num_151_3_6771 (Consulté le 17 janvier 2023).
48. Piron S. L'orthographe moderne au fil des siècles dans les grammaires: de l'intervention en orthographe à la consignation de l'orthographe. *Cahiers de praxématique*, 74. 2020. URL: <http://journals.openedition.org/praxématique/6344> (Consulté le 17 janvier 2023).
49. Préface de la première édition. Dictionnaire de l'Académie française. 1694. URL: <https://www.academie-francaise.fr/le-dictionnaire-les-neuf-prefaces/preface-de-la-premiere-edition-1694> (Consulté le 17 janvier 2023).
50. Préface de la troisième édition. Dictionnaire de l'Académie française. 1740. URL: <https://www.academie-francaise.fr/le-dictionnaire-les-neufs-prefaces/preface-de-la-troisieme-edition-1740> (Consulté le 17 janvier 2023).
51. Préface de la quatrième édition. Dictionnaire de l'Académie française. 1762. URL: <https://www.academie-francaise.fr/le-dictionnaire-les-neufs-prefaces/preface-de-la-quatrieme-edition-1762> (Consulté le 17 janvier 2023).
52. Sacquin M. Les manuscrits littéraires du XVIIIe siècle à la Bibliothèque nationale de France. *Genesis*. 2012. № 34. URL: <http://genesis.revues.org/966> (Consulté le 17 janvier 2023).
53. Seguin J.-P. Les incertitudes du mot graphique au XVIIIe siècle. *Langue française. Segments graphiques du français*. 1998. № 119. P. 105–124. URL: https://www.persee.fr/doc/lfr_0023-8368_1998_num_119_1_6262 (Consulté le 17 janvier 2023).
54. Sicotte D. La suppression de l'accent circonflexe préconisée par les rectifications orthographiques de 1990. Mémoire présenté comme exigence partielle de la maîtrise en linguistique. Université du Québec à Montréal. Mars, 2011. 152 p. URL: <https://archipel.uqam.ca/9497/1/M12002.pdf> (Consulté le 17 janvier 2023).
55. Schweitzer C., Dodane C. Description de l'accent en français: des premiers grammairiens aux premiers phonéticiens (XVIe-début du XXe siècles). *Revue SHS Web of Conferences*. 2020. Vol. 78. URL: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2020/06/shsconf_cmlf2020_09003.pdf (Consulté le 17 janvier 2023).
56. Tournier Maurice. A quoi sert l'accent circonflexe? *Mots, Orthographe et société*. 1991. № 28, septembre. P. 101–107. DOI: <https://doi.org/10.3406/mots.1991.2039>. URL: https://www.persee.fr/doc/mots_0243-6450_1991_num_28_1_2039 (Consulté le 17 janvier 2023).
57. Tournier Maurice. L'accent circonflexe: une fonction sociale. *Mots*. 1991. № 28. Septembre. P. 201–207. URL: <http://books.openedition.org/enseditions/2219> (Consulté le 17 janvier 2023).